

ივერია

საერთაშორისო ლინგვისტიკური კავშირის პერიოდული გამოცემა

N° 26

IVERIA

EDITION PÉRIODIQUE EN LANGUE GÉORGIENNE

შ ი ნ ა ა რ ს ი

მხედელ ჯავახიშვილი

ილიას კვალზე მავალი და მისი ბედის ზიარი

ჩვენი მეზობლები სომხები

MARS 1983 PARIS

019-0

ივერია

ქართულ დემოკრატიულ კავშირის პერიოდული გამოცემა

N° 26

IVERIA

EDITION PÉRIODIQUE EN LANGUE GÉORGIENNE

შ ი ნ ა ა რ ს ი

მიხეილ ჯავახიშვილი

ილიას კვალზე მავალი და მისი ბედის ზიარი

ჩვენი მეზობლები სომხები

MARS 1983 PARIS

• ქ უ რ ნ ა ლ ი ს   უ რ ნ ღ ი

ფრანგული   ფრანგები

გივი ბეგიაშვილი 1000 / ჭკაკი შავგულიძე 500 / გ. ახვლედიანი 500 / ა. აბაშიძე 500 /
გივი ზაქარაძის შვილი 500 / ალ. მანველიშვილი 344 / კ. აღშიბაია 300 / გულნარა პატარიძე
300 / ირაკლი ჯაფარიძე 300 / რადიელ ჯაში 200 / აკ. ხარკალიაძე 200 / გ. გაბლიანი 172 /
ირ. ბეგიაშვილი 100 / ტატიანა ჭაჭიაშვილისა 100 / ილ. ემუხვარი 100 / დანიელ ბეგიაშვილისა
100 / დ. ხუტიე 50 / თამარ პატარიძისა 50
უღრმესი მადლობა რედაქციისაგან.

DIRECTEUR O. PATARIDZE

ADRESSE D'EDITEUR : MICHEL KAVTARADZE 61 CH. DE TABOR

91310 LINAS FR. T. 901 47 81

HORS COMMERCE IMPRIME PAR NOS PROPRES MOYENS

სარედაქციო კოლეგია: გივი გაბლიანი . გივი ზაქარაძის შვილი . შალვა კალანდიაძე .
გულნარა პატარიძე ურატაძისა. მიხეილ ქვეთარიძე (ტიქსტისა და გამოცემის რედაქტორი)

ილიას კვალზე მავალი და მისი ბედის ზიარი

გამომეღვიძა და რა ვიხილე : ჩემო სამშობლო !
შენი სახელის სიღამაზით ბრწყინებდა ზეცა.
ვიწიქე მიწაში უკულმართი დროით დღევანილი
და შენზე ფიქრით მოჭარბული ბელტები მეცეცა.
გ. ყიფიანი

(მწერლისადმი მიძღვნილ გამოუქვეყნებელ ზიარიდან)

როდესაც რამდენიმე წლის წინად მიხილე ჯავახიშვილის „რეაბილიტაცია“ მოხდა, აკრძალვა მოხსნა მისი სახელის ხსენების დათუენიმესპიროვნულ ბიბლიოთეკაში ჯავახიშვილის რომელიმე წიგნი, უმეტესობის მიერ ცუტლში განაღვრებული, კიდევ მოგზოვბოდა, აღარ ვმნოლა მისი გამოჩენისა, ამავე დროს მწერლის სახელის ხსენებაც დამწყეს პრესაში— ქალბა ასეთ შემთხვევებში მიღებული სიწრაზილით და საბჭოეთისთვის ასე დამახასიათებელ მინაარსგამოცედილ ფრწულებითა. მაგრამ როცა მწერლის დაბადების დაბადა ასი წლის შესრულების საიუბილეო აღნიშვნა გადაწყდა, ზმის დადევასა და გახედულების ზრდას დათ მანძილ გაველია უკვე და იუბილს წინა დღეებში ქართულ გაზეთებში ისეთი წერილები გამოქვეყნდა, რომ არათუ საქართველოში მყოფი მკითხველს— აქაურსაც გაეცვირებოდა.

ამ წერილებში ყველაფერი თქმულია, მაგრამ ქალბა, არა ბიბლიობი არამედ შენიღბულად და თქმულია არა ერთ რამდენიმე წერილში, არამედ ისე, რომ სათქმელად სამში აზრები სხვადასხვა წერილშია გაბანული— თითქმის პასუხისგება გაუწაფილებიათა ამიტომ ეს „ყუფილი თქმული“ რომ დავინახათ, უჩვეულო ხერხს უნდა მიმართათ. ეს ხერხი იმ საბავშვო გასართობს ჰგავს, რომელსაც ფრანგულად ჰქვია ინგლისურიდან ნასესხები PUZZLE. კარტზე დაწებებული სურათი წვრილ უთანბრო ნაჭრებდა რომ არის დაჭრილი და ერთიმეორეში ატრული, რომლიდანაც ბავშვი უნდა იხადინოს პირვანდელ სურათი. რას იზამ ჩვენს ქვეყანაში უჩვეულობით მხოლოდ ამგვარად შეიძლება ზოგირითი აზრის გამოთქმა.

ამ წერილში ცდილ იქმნება ამ „ნაჭრების“ შეჩრეითი შეჩრება, სურათის აღგენა და ამგვარად იქ გამოთქმულის მოშველიება ჩვენ მიერ აქ გამოთქმულ აზრთა დასაცავად.

ესე ხდება საქართველოში მაგრამ გაავსებულ, აქ მივგრატობი როგორ ვიცავს ჯავახიშვილი და რა დიფერა მის შესახებ. პირველ გამოცხადებულა „ჯავახის ბიწვებში“ გამოთქმული კავკასიონის მიერე ნომერში 1929 წლის მოთახვევულია დათ ბაქრადის ცრული, ცამეტ გვერდიანი წერილი „კრიტიკული შენიშვნები“. განათლებულ ატრტის, მაგრამ მათი არაბრუული კრიტიკის მიერ ნახევარი საუკუნის წინად გამოთქმული აზრები, დღევანდელ ქართულ ლიტერატურულ კრიტიკის დრეკისთვის ქალბა მომკვლულად და სუსტია. თანაც ვაჭრული რომანი ახლად გამოსული იყო და რომანში უჩვეული მიღობით დასმული მტკიცენული პრბლემისადმი ცვი ვანებით მიღობა, ლალ ბაქრადის წიუს კაცისთვის შეუძლებელი იქნებოდა. ბაქრადე დაწლებდა იწუხებს ჯავახიშვილის ოსტატობას, რომანსტობას, ლიტერატურულ-მხატვრულ უნარს და იქამდ მითს, რომ ამბობს: „სადაც ატრტი ატვიწერს პორტოგრაფულ სუფას ურეზი...“

შეღვრია მხატვრული უტატობისა და დაწერილია. . . როგორ იწუხება საბოლოო იქში. . . შეიძლება ბ. ჯავახიშვილი ფიქრობს, რომ ეს ნატურალიზმა, მაგრამ მათი რომანის ვპირების უნდა გავევთ ფეხსა-ალბამისო“. კრიტიკისი ატახლებს: თეიმურაზი სიყალბეა იგი ქართულ ინტელიტისარ გამოხატვისო, ხლო ჯავახის ტრბის დაბატობა ილტოვანებულია: „ჯავახი ცუტახლი ტრბია - მოღიანი მხატვრული ტრბი, რომელიც შევადარა მართო ქართლო. . . არამედ საბავშვოის ლიტერატურული ტრბია გალერეაში, სადაც ირანდ განაგანტი(მოლიერისა)ტრტილთ (მოლიერისა) დრეკიბოტ“. . . და სხვა. როგორც რომანის მიხედული ჰხედვის, ბ. ბაქრადე უკიდრფობიდან უკიდრფობსაშიგარდება, რაც ყუფელ ფასს უტარავს მის წერილს.

ბ. ბაქრადის წერილი საბასწავლ კავკასიონისაკე მომღვწეო, მესამე ნომერში, თამარ ვარდნილის ფსევდონიმით დაბეჭდა ვიქტორ ნოზაძის წერილი, რომლს უკვე სათაურე მრავალს მიუქმულია: „თავი არბის მოღვმა (თეიმურაზი ხევისთავი)“. ეს წერილი-ბასეხიწინანდელზე მოკლეა. ვიქტორ ნოზაძე პირველად უნდა იყოს საერთო რომელიც ბ. ჯავახიშვილის სახელი, ილიას სახელს დაუგებობა (ქვემოთ ჩვენ დავინახავთ, თუ რამდენად ღმბ ჩანს ეს კავშირი დღეს, ნახევარი საუკუნის შემდეგ და - რომ მას ერეონულ მსტრტილდობის ელდვა). ვ. ნოზაძე წერს: „როდესაც . . . ჯავახის ბიწვებს ვკითხულობ, ძალაუფლებულად თვალწინ დგება ილია ქავეკავადის გვინი ლუბსაბ თაქობიკი. . . ილიამ მოგვცო ტრბი მხატვრული, შემკრებლბობით ლუბსაბი, რომელშიც ჩვენი თავიდანაფრბისი დათ ნაწილი თავის თავს იტბობა. . . როდესაც ბ. ჯავახიშვილის ჯავახის ბიწვებს ვკითხულობ ვხედვ, რომ აქ ვიცევი ხეხიბი ნახშირი. . .“

ნუ დავტყვავთ თვლებს და თეიმურაზებს საქართველოში ბეჭდის დავინახავთ. . . ეკუთნიან არა მართო თავიდანაჭარული წერს, არამედ ყველ წერს. . . ის ზედიზევინით სისწობით ახასიათებს ჩვენს ცხოვრებას როდესაც ამბობს. . . მახვილს ჩვენ დავუბრბობიკი. . . ნებამიწობილი დიდიმობის უფლოთ ამპრტებება და დატრბის ქვეატრბილი. . . შემდეგ ვ. ნოზაძეს მოკავს ა. ჯორჯაძის სიტყვები: „ინტელიტენია ურლაკო მითმე ხბბლის გაქირვების და ერის განსაცდელისა“ და ვ. ნოზაძე თავის წერილს ასე ასრულებს: „თეიმურაზი ნამდვილი მოღვნაა, ჩვენი ცხოვრების შეილია ამგვარად ადვილად განიმარტება ბ. ბაქრა-

ძის გაუმჯობესებას .... ავტორმა, რომელმაც შექმნა ყაღბი ტიპები, როგორც თეიმურაზი და მარტო, როგორც მოახლოება ისეთი მხატვრული ტიპის შექმნა, როგორც ჯაყოს, ეს აღმაღლილი მხატვრული მხარეა. ... საიდუმლოდ არასაკვირველია არ არსებობს" ასკენის ბ. ნოზაძე.

როგორც თანამედროვე ქართული ავტორებზე ითქვამს, ნოზაძის წერილის შესახებაც შეიძლება ითქვას „აქ ყველაფერი თქვენია“, მაგრამ ეს ყველაფერი ბოლომდე გამოთქმული არ არის. როგორც იქნებ ავტორი მხოლოდ ბეჭატვისასვე გაიქცა და დატოვა მხოლოდ დატოვებული ნაწილი. იქნებ სხვა ახსნაც შეიძლება: ყოველივე ჯერ, შედარებით, ახალი ამბავი იყო; თვით ე. ნოზაძისათვის მაშინ მხოლოდ მწოფდებოდა ის კრიტიკული აზრი და წარსულის გადაფასება, რაც მან და მაშინდელმა მისმა თანამშრომლებმა, ელვარდ აბაძემ და ისილორე მანჭავამ, ხუთი წლის შემდეგ გამოაჩინეს — თურნალ „ორნატის“ გამოცემით.

დღემ და დრომ განვლი ამ წერილთა გამოქვეყნებიდან, ვიღაცეა ჯავახიშვილის ლიტერატურულ შემკვიდრებაზე რამე დიფერენცია. იქნებ ზოგი რამ დაიბეჭდა კიდევაც, მაგრამ დაიწყო ყველა მივცა. მხოლოდ 1933 წელს „ბედი ქართლისას“ მეხუთმეტე ნუმერში გამოქვეყნდა გრძელ რომატიკის წერილი „მიხილ ჯავახიშვილი“, რომლის, ავტორის მიერვე, განერკინება და საგრძნობად შეცვლილი ვარიანტი „კავკასიისას“ მეფრამეტე ნუმერში დაიბეჭდა 1976 წელს. გრძელ რომატიკა არა მარტო ძლიერი რომანტიკა, ნოველისტი და ესეისტი, არამედ მაღალი ხარისხის ლიტერატურული კრიტიკოსიც იყო. მოსალოდნელი უნდა ყოფილიყო, რომ ასეთი ავტორი თავისი რეპუტაციის შესახებ სიტყვასაც იტყვობდა. საუბედუროდ ასე არ მოხდა. თუ რატომ — ამაზე ქვემოთ მოვივლი.

აქ ერთი განმარტება: გრძელ რომატიკა უხვად ბეჭდს ჯავახიშვილის პიროვნებას — კაცს და ადამიანს, ხოლო უსამართლოდ ამიერივეს მწუხარს და სრულებით უფრთხილად ყოფს მის საზოგადოებრივ პოლიტიკურ დაკვირვებულ ქურდისტიკურ მოღვაწეობას.

წინამდებარე წერილი ეროვნულ დემოკრატიულ ორგანიზაციის იმედად. ჯავახიშვილი ჩვენი ერთი ლენინთაგანი იყო და ასეთი იყო იგი მაშინაც, როცა ერ. დემ. პარტია ჯერ არც არსებობდა. ეს იმიტომ, რომ უკვე ამ საუკუნის პირველ წლებში, ჯავახიშვილი ჯერ ილიას „ივერში“ ხელმძღვანელობდა, შემდეგ კი ფილიპე გვიგინაშვილთან თანამშრომლობდა იმავე გამოცემაში. ხოლო ჩვენს წერილს „მეგობრული და უმინუზოთი როდი ეწოდება „ივერია“. რაოდენ მკრთალი ან რელივი ვიქნებით იმ სახელოვან გამოცემისა, ჩვენ მაინც მის გავრცელებას წარმოვაადგენთ და მხოლოდ და მისი გზით მივდივართ. ამიტომ ჩვენი ვილია მ. ჯავახიშვილი უსამართლო მოპყრობისაგან დაცეკვით. მაგრამ მკითხველი დანახავს, რომ ამ დაცეკვით ჩვენ მასაც ვიცავთ, ვინც ჯავახიშვილისადმი უნებურად იჩენს უსამართლობას. გ. რომატიკის წერილი რომ დაიბეჭდა სამწუხაროა, მაგრამ უფრო სამწუხარო იქნებდა თუ არ აიხსნა რა არის ნამდვილი მიზეზი მომხდარის ამბისა.

გ. რომატიკა დიდი სიმატებით და გულსიკვითი მოტივებით ჯავახიშვილთან მეგობრობას და ნაცნობობას, ხოლო როცა მწერალზე იწყებს საუბარს, თავშივე ამბობს: ორმოცდაათი წლის წინანდ რამდენიმე ნოველა გამოაქვეყნა გორკის გაცენით მაგრამ არა წამაძიდა და მხატვრული განფრთხილვით გორკის არ ჩამოუვარდებოდა. მაგრამ უკერძოდ მითითება მწერლობა და ფეგოგრაფიკის რჩევით სხვა უფრო სერიოზული „საქმე“ დაიწყო ხოლო როცა გასამტკობის შემდეგ ფილიპეს რჩევით დაწყებულ „საქმე“ ხელსაყრელი აღარ აღმოჩნდა ისევე კვლამს დაუბრუნდა გამწილველი. მაშასადამე ჯავახიშვილის ქურნალისტიკა — პოლიტიკური მოღვაწეობა, ილიას „ივერიად“ მოყოლებული ერთნულ დემოკრატიულ გავით „საქართველოდ“ ბ. რომატიკის ბრტყულებში ჩასასმელ „საქმედ“ მიანიჩა. ხოლო ჩვენ ქვემოთ დავინახავთ, რა დიდ მნიშვნელობას ანიჭებენ თანამედროვე ქართული მწერლები ამ „გამწილველ საქმეს“ ხანას. ე. ი. იქ შიშის ქვეშ ამბობენ იმას რისა თქმაც სამშვიდობოს და ამოსულა. გ. რომატიკამ არ ისურვა.

შემდეგ ბ. რომატიკა მოკვთხარობს, რომ მწერლობაში მობრუნებულ ჯავახიშვილს დიდად გაუფარდა სხვადასხვა, არც ერთ ქართულ მწერალს ასეთი ვასავალი არ ჰქონია, არავინ მდღენ უტუხ ენაზე არ უთარგმნათაო და უბასუხოდ დატოვებულ კითხვის დასმით ასრულებს ამაზეც ერთი ახსნება ესო.

აქ ხედავთ მკითხველი უნდა დაასრულოს ფრაზა და ავტორის მავივრად სთქვას, ვერ გამოვიდა. შემდეგ ვკითხვლობთ: „ამბავი მის ნაწერში მოთხრობილი გულსიყრის ბყრობა მკითხველის როგორც მოსწრებული ანეკდოტია. რთუდ პრობლემებით არც იყო ავტორი დატვირთული, თანვე თვით ჰქონდა საგნის ხალასი ხილვისათვის — აქაც გორკის წაგავდა“ო. საწყალი ჯავახიშვილი მჩაქედ მთხრობელი ყოფილა ანეკდოტებისა, რთული პრობლემებით არ დატვირთული და ისიც გორკის წყალობით. და კიდევ ერთი ფრაზა მწერლის დახასიათებისათვის: „აღსანიშნავია არაჩვეული თემატეკობა, რომლითაც ჯავახიშვილი მკითხველს იზღავდა. ეს იყო, ასე უთქვამთ, „ოთხყურა“ სამყურამო ლითვან“.

შემდეგ ბ. რომატიკა „ჯაყოს ხიზნებს“ ეხება: „ჯაყოს ხიზნებში ხელოვნება კოკლობს. . . რომ ისეთი ჭლი როგორცაა მარტო დანებდა ჯაყოს და სთუხვით გადაეშალა მის ვასავალია“. როგორც მარტო ჯაყოს დანებდა ბატონ რომატიკის შეუძლია სთქვას ხელოვნება კოკლობს, თუ ასე ხედავს, მხეცმა ჭალი ვაიუბატურა და ამას დანებდა ჰქვია? ან ეს სთუხვით გადაეშალა რაღა.

შემდეგ ვკითხვლობთ: „ნადირკაცა ჯაყო მხოლოდ სუბილდ-შვილია, აღვიგებული მარტო მხატვრული ახურვებული ანეკდოტია. მთელი რომანში ნიშანწყალი არაა ერისისა, ფაქტი უღირსად მნიშვნელოვანი. ამასვე ეხებადეთ მთელი საბჭოეთის ლიტერატურაში“ო. აქ ორი შენიშვნა: სად რომ ელ გვერდზე რომანიცა დაჯიხატა ავტორმა მარტო, ატეხილ ჰვავად? [ამას უნდა ნიშნავდეს ახურ-

ვერდი ამავდროულად, მარტო რომ ასეთი ყოფილიყო, ჯაყოს მიერ გაუპატიურებდნენ ვერ იპოვიდათ თემურაზის შემცველ „სალოგინო“ პარტიორს? ხოლო რაც შეეხება ჯავახიშვილის ჩარიცხვას საბჭოთა ლიტერატორად, როგორ კადრულობს ამას გრძელ რიბაქიძე? მამუ კავახიშვილი თავისი წარსული მანერით, თავისი სტალინი და იდეოლოგია საბჭოთა მწერლის ყოფილი და ახლაც კარგად იგი ვისაბჭოების პირველსავე წლებში— რადგან 1924 წელს გამოქვეყნებული ჯაყოს ხიზნების წერა ხომ კიდევ უფრო ადრე უნდა დაქვეყნებულიყო.

კიდევ ერთი ციტატა: „გაგვირდებოდა ჯავახიშვილის შემოქმედებას— პირველი შედარებით მეორე მხარეს უმჯობესად შეჩვენებდა... როგორ მოხდა ეს რომ დავაყვაცებული ჯავახიშვილი, ახალგაზრდა ჯავახიშვილს მწერლობაში ვერც კი გაეტირებ?“

ახლა ყური დავევლოთ ირაკლი აბაშიძეს: „მიხირო ჯავახიშვილის გამოჩენა ყველაზე დიდი და მთლიანად სუბიექტური სუბიექტია იყო ოციანი წლები ქართულ მწერლობაში. ადრინდელი, ცხრაასიანი წლების მისი პირველი დებიუტი აქაიქ თუ ახსოვდა ვინმეს, ისიც მხოლოდ ძველი თაობის ლიტერატორს რეზა და იქნებ, საბადო— ორიოდ შეითხვეს. მწერლობა და მსოფლიო შენდგომი თაობათაგან იგი უცნობი იყო. ახლა იგი ქართულ მწერლობაში სრულიად დასრულებულ დიონოსტატად მოვიდა.“ ამ ციტატას კომენტარი სჭირდება?

„თეთრი საყვარელი“ გამოცემა, რომელიც ამბობს: „მხატვრულ ზომის ვერც ამ რომანში იცავს ავტორი... მავალითსათვის... ხევესტრი ტილისში ჩასული ხელაღს რომლის გაქნებულს დავიწყებდა ბაქაჯი პავონა, ეს ავტორის ა რ ც უ დ ა ს მიგაწერეთ: პირველდელი ადამიანი უსძაძლო გავკვირებოთ შეხვედეს რომლის და ისიც შენდებულთ, გარდა არაოდეს დაფიქრებოთ“.

გიორგი უნდად მართალია ავტორი როცა ეს ადგილი მხატვრული ზომის ვერდაქვერისა და არცთუ დნის მავალითად მოჰყავს? სიტყვა ფეთებს მრავალი მნიშვნელობა აქვს ხოლო ყოველთვის მოუფლდნენ მოვლენით არის გამოწვეული. განმარტებითი ლექსიკონი განმარტავს: ფეთი 1 გიქ? შთინინა 2. დამის სოცრისგან შექნება (საბა). თუ ჯიშინი ბელადი ფეთდება, თუ ვეფხე ფეთდება რატომ არ შეიძლება ჩვეულებრივ უშიშარი ხეხუროც დაფეთდეს წუთით. ეს ხომ ქრონიკული მშინობრობა არ არის, თანაც, ფეთებისსავე განწყობილი ის, ვინც ძლიერ მგრძობიერია, გარდა ხველსურისა, ამის თითონ რომელიც ამბობს ნოველი „ენგაღლი“, „ნაზნი და შინაგან მორცხვის არაინ“. ხეხურეთმა დაჰბადა მორცხვი და მგრძობიარე მინდა. მას უსაბულო შექმლო წუთით დაფეთება მავრამ თავისთავს მოსული გაბედულობის განსახიერება იყო. არა ეს ყურით მოთარეული საბუთია რადგან წუენის მათიულება სხვა არა უპოვინა.

ასეთია ხველრი დიდ პირველბათა, მხოლოდ დიდებისა ჰშურთდა ჰშურთ თავადაც დიდების მქონეთ. მხოლოდ ლამაზ ქალებსა ჰშურთ უღამაზესი ქალისა. მხოლოდ ვანათქული ცხენის პატრონებსა ჰშურდათ ძველ სამეგრელოში, სხვისა მიერ ყოდა უკეთესი ცხენისა.

შემდეგ ავტორი გვავ განქიქებას განაგრძობს: „რომანის მთავარი მუხლი „სწორფერობა“ — (შემდეგ ჩემს ნოველაში „ენგაღლი“ ვადმოშობ). ესაა ეროსის აღიქვება „ამ“ მბასარე ტკობის ზღვარს არა-გაღვიდნით, და ვაი მერფეს თუ იგი მას ვადა... და ია ქალი და ვაგი სტლებინ მას. მერა: ავტორცობით თვრებინ, არღვევა საკრალური ღვენა ხეხურთა — ენა რომანს რომ აფუქებს“.

აქ, რომელიც პარდაპირ ამბიანჯებს სინამდვილეს: ქალი და ვაქ? ზღვარს არ ვადანსდებინა. ვაქმა და მისმა მძაღლივცა ხევისბერის მიმართეს და ქორწინების ნებართვა ითხოვეს. თემი შეიყარა და დიდი ბჭობისა, წინააღმდეგობისა დაძვეისდა დადგენილ, ძროხათა როდენობის გადახლის შემდეგ ქალბატის შეუღლებას ნება დართო სოფელმა. ხოლო რაც „ავტორცობას“ შეეხება, მსგავსი რამ რომანში არ არის. ან იქნებ ავტორცობად მიიჩნევა ავტორისათვის, ცოლქმარის მერ შეიღის ვაჩენა.

თეთრი საყვარელი საუბარს ავტორი ასე ათავებს: „კომპარტიის ყრილობაზე სავა არამკობენი მწერლობასე სჩიქნინა, ხეხურცი ყოფიდა ერთი როგორც „დებულები“. მოთხოვა სიტყვა, ას ლოყო სტენაზე: „ვინაა ი, რადგან საყვარელი დამწერავ? მისგან მელნი შევესჯარო საყვარელი“.

ამ ვადმობახილთ დამდავაგი რეცენზია იწენია ავტორმა“ ო. აქ ბ. რომელიც ვერ არამკობებს უწოდებს ამ კრებას, შემდეგ კი ჯავახიშვილის დასამცირებლად იშველებს იმივე კრების მონაწილეს. და თანაც თითქო ამით ვახბილებოდა, იყენებს სიტყვას დამამცირებელს: იწენიაო. ე.ი. სისცხვილი ქამოი. ვინაოდნ ბ. რომელიც ჯავახიშვილისათვის ბრალად რაცეს ხეხურთ ჩვევათა უპატივმცემობისდა თეთრე მოგვაგონებს ნოველი ენგაღს, ენახით როგორა სტემს პატივს იმივე ჩვევილს თავის ნოველი „ენგაღლი“.

რუს სინგატებს ხეხურეთში თარჯიმნად ახლავს ქართულის მცოდნე რუსი, ვინმე გორგი ვა-ლუვი. ამ რუსი ვაიცნობს ახალგაზრდა ხეხური მგელიცა დამეორე დღესვე, ყოველგვარ მოტივის ვარუშე, ეს ხეხური უზოდან თავის სახლში შედის, ბრუნდება თსით ხელში და ამ ვადამითილს ეუბნება, შენ ფაროკობა გვოდნია, შიარებასაც კარვად ამბობ, ვინდა ერთმანეთს ძმობა შევდიო-თო? რუსი თანხმდება. ეზოში არაინ: „მგელიცამ აილო კრძალვით ე რ თ ი ვ ე რ ც ხ ლ ი ს ნ ა ჭ ე რ ი, ჩამოთავა მას ცოლად და თსში ჩაუშვა ჩანაილი. შემდეგ ავსო თსი ლული და მწერალ-ველით შეეხვია იგი, სასამჯურს, თსშიცა ჩვენი ბედი ერთი გზით წარმობარა“.

ხეხურთი უცხო კაცს და ისიც რუსს: ასე მჩატედ და უმოტივად? ფიცვარცხლით შე-მჭრება? ამის ხომ „ვადამინსკზე“ მოწინაწად „დამპატივით“ არ იზამდა — თუნდაც რომ სამიკ-იტროში ვადლომისა და ვადატორის იმივე ჰქონდა იმ რუსის ხარჯზე. ან ეს ვერცხლის ნაჭერი

რბადა დაიმ ხევსურმა საიღან გაიჩინა . ფიციერცხლი ძმობაა, მაგრამ უმთავრესად — იარაღში, ბრძოლაში და ვასაქირში. ამიტომაც რომ სიმბოლოურად, იარაღის მოკვედილობის ვერცხლს მოფხვენი ხოლმე და იმას ჰყრიან სასამისში. მაგრამ ეს კიდევ არაფერია . ხევსურს რუსი ხანძარის ხატობაზე მიჰყავს, სადაც ხატობის დანარჩენებს შემდეგ, კავებში რომ წაიღებოდნენ, მთვანე იღანე მოწონებებით თურმე „ჩრდილებზე ქალღმერთის ისტინე, ისინი წაიღებოდნენ, მხოლოდ თავშეკვეთებით ა. . . ერთი ახალგაზრდა იპყრობდა ჩემ ჟურსადღებში. . . ჩემს მზერას მოჰყრა მან თვლი და მისვლად მოიღრუბლა ემზიანი (რუსი ჰყვება ამ ამბავს მ. ქ. . . ვიგარძენ ამ გოგონას მოგვეწონე . . . უგრძობე მზარზე ხელდასტურე ვეზნე. . . მეგობრია იყო. . . მოგვეწონეს ჩამიწურჩულა, პიძაშვილიაო ჩემი“. და რამდენიმე დღის შემდეგ მეგობრად ეს მისი ბიძაშვილი ამ რუსს ჩაუწვინა ლავინში, ვითომ „სწორფერობააო“.

ასეთი რამ ხევსურეთში რომ მომხდარიყო, ცხადია, არათუ ის რუსი ცოცხალი ვერ დარჩებოდა, არამედ იქნებ ქალიც ჩაეჭვოდათ. ხოლო რომაქიმეს რომ ეს ნოველა საქართველოში დაეწერა და ვინმე ხევსურს წაეკითხა იგი „დამდავებ ჩვენწოის წუნეებს“ აკმაბრებდნენ ხევსურნი ნოველის ავტორს — ხევსური ვაჟაყოსი , ოღონდაც გამოეყენისათვის?

ეს მსჯელობა „ენგაღის“ გარშემო, ცხადია, ამ მომხიბლავ ნოველისათვის წუნის დადების არ ნიშნავს, ჩვენ მხოლოდ იმის თქმა გვხვრს, რომ არც ჯაფარიშვილი „თორს საყვლოში“ და არც რომაქიმე „ენგაღისში“ ვალდებულნი არ არიან, ზუსტად მისიონ დღეგენილ წესთა და ჩვევთა გადმოცემის. მხატვრული ნაწარმოებები, ენაწარმოები, ნაწარმოები ნაწარმოები არ არის, ყოველივე ეს ყველაზე უკეთ თვით რომაქიმე იცის. და ასე რომ არ ღიწრობდეს არც თვითონ ვალდებულნი. მაგრამ ეს ნაწარმოები სწორედ ამამაა: რაც თავისთვის ცოცხად არ მიჩინია, იმას მიჩინეებს ცოცხად და ნაყოფად ჯავახიშვილისთვის, და თანაც ხელოვნურად ქმნის ამ ნაყოფს. რატომ ხდება ის?

რა დაუშვავა ჯავახიშვილმა რომაქიმეს, რა მგლობა გაუწია, რომელი დევეთი შეუტანა იმდენი ცხარეული საქარბელია ქართულ დიდებათა გაღერებაში? — ამდენი, რამდენიც სხვადასხვა დარგისა და გვარის გენისი ფარსებობა შესაძლებელია. განა შთა და ვაჟა მერტოქობენ, თუ მშვიდად, მორქმულნი სხედან თვინთ ტრატზე, ვინ წაპოვდა მისიკი და გურამიშვილი, ან ვინ შეჰკადრათა ყველგორი ილიასა და აღმაშენებელს: ორნი რადა ხართ საქართველოს ღირსებაში რწმენის წყაროლო. თუ პირუტყუ მესამის მოვლინება ნატრულობა დღენიადაგ ქართული.

ნუთუ რომაქიმის მიერ თავის წაღობა გამოთქმული ჯავახიშვილისადმი მეგობრობა და სიპატიო სიყვარულია? შეუძლებელია! ეს სხვადაც არ ფრის .

აქ ჩვენ საქმე გვაქვს ქართული კაცის ხასიათში დაბუდებულ ყველას მიერ ცნობილ თვისებასთან. მან ისტორიულადაც კი დიდი ზიანი მოუტანა ჩვენს ქვეყანას ამ თვისების მრავალი სახე მქვე: თავისთავზე წარმოდგენისათვის ზღვარის ვერაფრება, ეგოცენტრიზმი, სწრაფვა სახელისაჲ კენს, ხასისი უპირატესობა, უკეთესობის, სახელგანთქმის და სხვა ამგვართა ვერ იტანა. შეგნებულმა ქართველებამ ეს იცის, მაგრამ პოუტ ფოცნიშვილის თქმისა არ იყო, „ახალხმა თითქოს ყველაფერი იცის, მაგრამ ხალხმა თითქოს არაფერი იცის“.

ამ ნაყლის ქართულ ხუნებაში ღრმად ფესვმოკიდების ცნობილი მგალობითა, ილია და აკაკის უთანხმოება. აკაკის ხალხის სიყვარული. ფრ აკლდა, პირიქით, ილიაზე მეტად უფროდაც აკაკი ხალხს. არც სახელგანთქმა აკლდა აკაკის ცნობილ უფრო პოპულარულ იყო აკაკი. აკაკივით ხელზე არ უტრატებიათ ილია, მაგრამ ილიას . ქქონდა რადეც: რაც აკაკის არ ქქონდა და ეს იგი იტანდა აკაკიმ. ვერ შეუთრიადა ილიას უპირატესობას იმ დღეში, რომელშიაც აკაკი ილიას ვერა და ვერ ვაბტოლებოდა. აკაკის გონებამ იყო და ეს, მაგრამ მისმა გულმა არ ისურვა იმის ცოდნა, და არც ერთ ცქამდ ილიასს, შერეივებისა და ერთად ყოფნისაკენ მიმართულს, აკაკი არ გამოეხმებურა. იგი იქამდი მივიდა, რომ მიჩაბლისადმი მიმართულ წერაღობა სთქვა: „ხელიკადაც არ მის: ღრის ილიაო“.

ჩვენი ცხოვრებისათვის მავნებელი ეს თვისება, ქართულ ლიტერატურაში ხაზგასმულია: ილიას არსთვის მეცხრე თავის ბოლოში გვითხვრულობს „ერთმანეთისა მათ სიკეთე ჰმურთ, თუმც ერთიანათის თითქო ილწვიან“ და თავის ცნობილ ლექსში „ქართლის დედას“, დღის გამჭარქ სიკეთეთა ჩამოთვლისას შემდეგ რიგია დატვირთ: „მითხარ - საღლა მამა-პაპური მხნეობა, ხმელი, მკლავი ქველური, სახელისათვის ამაყი თრთოლამამულის მტართან მედგარი ბრძოლა?“. თუ გავიხსენებთ — როგორი ზრუნებით ამუშავებდა ილია თავის ღმქმებს, შეუძლებელია გიფიქროთ, რომ ამ სტრუქტურებში დატურთ, თვისებათა რიგი შეზღუდვებით არის ასეთი. ილია ამბობს: მამული-სათვის ბრძოლის სტიმულის მომცემი, სახელისათვის ამაყი თრთოლ იყო. ასეთი აზრი მით უფრო სარწმუნოა, რომ ბრძოლა და თრთოლ ერთიდაიგივე რითმია.

ამგვარი „თრთოლის“ განცდამ დააწერინა რ. რომაქიმეს ასეთი წერილი, რომელშიც ავტორი ისე სუსტია, რომ დიდი კრიტიკოსობა არ არის საჭირო სუსტ მხარება ცხადსაყოფად. ამიტომ ეს წერილი დავიწყებას უნდა მივცეს, თითქო არც არსებულობს. როგორც დავიწყების მიცეა აკაკისათვის არასაკადრისი მისი გამოთქმა.

მიზეზი ჯავახიშვილის რომ, მხოლოდ მისი მოთხოვნები და, რომინი „ეთერი საყვლო“ დე-
წერა, ვადაჭარბებდა იქნებოდა, დიდი მწერალი გვეწოდებოდა მისთვის. „კვაჭი კვაჭანტირაძის“ და-
„ჯაყოს ხიზნების“ და „არხენა მარადელის“ ავტორობამ მიანიჭა ჯავახიშვილს დიდი მწერლის
სახელი. შვონია ეს უდავლოა, ეს სამი რომანი, მიუხედავად მათ შორის არსებული დიდ განსხვავე-
ბათა, მჭიდრო კავშირშია ერთმანეთთან. სამივეში არტულია ავტორის ფიქრები, შეხვედრებია,
დირებულებათა კრიტიკული განხილვა - ანალიზი და იმედი მომავლისა, ყოველივე ეს ჩვენი ქვეყნის
ახლო წარსულზე და მის მომავალზე ფიქრთა ნაყოფია. მხოლოდ ეს ფიქრნი განსაკუთრებულ სი-
მბაფრთი უნდა აღძრულიყვნენ მას შემდეგ, რაც საქართველომ ოცდაერთი წლის საშინელი მარცხი
განიცადა.

გავიხსენოთ : ახალგაზრდა ჯავახიშვილმა, რამდენიმე მოთხოვნის გამოქვეყნების შემდეგ, მხ-
ატრული ლიტერატურის თაგე დადენება და პუბლიცისტობის მიპყო ხელი. ეს იყო ამ საუკუნის პირ-
ველ წლებში. ეს ხანა მისი მოღვაწეობისა, ილიას იგერიით იწყება და მთავრდება დამოუკიდებ-
ლობის დროინდელ ვრ. დემოკრატიულ ვაზუთით „საქართველო“. მაგრამ დაპყრობილ საქართველოში
პუბლიცისტური მოღვაწეობის გზა დაცემა მას. ეს რომ არ მომხდარიყო, იქნებ ჯავახიშვილი
არც კი დაპირებებოდა მხატვრულ ლიტერატურას. და რა ფიქრები უნდა აღძვროდა მას იმ ხან-
ებში, თუ არ კრიტიკული გადაფასება წარსულისა, ძენა მარცხის მიზეზისა და შემდეგ თქმა იმ-
ისა, რაც მისმა ვანიებმა მით უფრო ნათლად დანიჭა, რამდენადაც საშინელი და საბედისწერო
იყო ქვეყნისთვის ის, რაც საქართველოს მოუტოდა. მაგრამ როგორ, რა ფორმით უნდა ეთქვა მას
ყოველი სათქმელი იმ პირობებში, და აი, მწერლის მწარე ფიქრების, მკითხველთათვის განდობის
პირველი ცდა იყო, კვაჭი კვაჭანტირაძის თავდადასაგლის სახით წარმოადგენილი, მჩატე ტონის
გამოყენებით შენდებული, მოთხრობათა სერია. ეტყობა მწერალი კიდევ მეტყობდა საქორი ფორ-
მის გამოხატვაში, ამ რომანის გამოქვეყნება, ჯერ ცალკე ებიზოდებალ დამწყო, და ერთდროულად
პირის ასე წარმოუდგენლად რთულ დათქმის დაუჯერებელი თავდადასაგალი, თითქმის სახუმარო
ზერელავაინტურული მოთხრობათა რიგს წარმოადგენდა. მხოლოდ მოთხრობათა გამოქვეყნების
პროცესში გადაღწევეტიბა მ. ჯავახიშვილის ამ მოთხრობათა ერთ რომანად შეჯგერა და სათადადლოთ
გადაუქვეთებია ზოგი რამ. რომანის გამოსხლას, დიდი ხმაური და აზრთა შეჯახება არ მოპყლია.
ასეთი რამ „ჯაყოს ხიზნების“ გამოჩენის უცდიდა. თუმა ეს პირველი რომანიც უკვე დილის
იყო დაფიქრული. მაგრამ რომანის თითქმის სახუმარო ტონმა, ბევრი რამ შეუქმნევლად აქცია
მითხველისათვის, და აი, ნახევარი საუკუნის შემდეგ, რას ამბობს ამ რომანის შესახებ რევიზორი
თემურ ჩხეიძე : „ზორად ვერცხულ ფორმას შედლამაში შევედროს ზუსტ კ. კვაჭანტირაძის მსუ-
ბეტი ჟანრის ნაწარმოები შვონია. ეს კი ფილოსოფიური დრამაა უმეზონოდ დახარჯული შესაძლ-
ებლობისა და ენერჯისა. ეს ტრაგიკომედიანა დადიანურ ენებებისა, რომელშიც „ავადღუნველ ცხო-
ვრების“ თუმა იკითხება. ბუნებრივია რომ თაობები დაინტერესდებიან ამ მარადულ თუმაში.“

ვინ არის ზოლის და მლოის ეს „ავადღუნველ ცხოვრების“ გამტარებელი კვაჭი? იგი საშუალო
ტკრთველი ინტელიგენცია. მისი ფთორკიანი თავდადასაგალი ხშირად გვაფიქრებს მისა. მაგრამ
კვაჭი ხომ ქუთაისის ვინანია დაამთავრა და პეტროპოლისის უნივერსიტეტშიც „გაიარა“ და თუ
მას ინტელიგენტად არ ჩათვლით, მაშინ ჩვენი ინტელიგენცია ორსაოდე კაციცავდა შემდგარა
და ჩვენი ქვეყნის მრავალი მოღვაწე, პოლიტიკოსთა ჩათვლით, ინტელიგენტის ვარჯე დაარჩება.

საინტერესო ის არის თუ რატომ ვაფლანჯა ცხოვრება ამ კაცმა, რა იყო ამის მიზეზი?
თუ დაძინა იმციტრეწლოვანობის ასაკში თვისი მშობლების შვილი და ბავშვითა, იგივე ჭემაინა
ყრმობის ასაკის შემდგომ, საზოგადოების შვილი იქცევა. ასე რომ საზოგადოებრივი ასპარეზზე-
დ გამოსული ახალგაზრდა, როგორც მოქალაქე, უკვე საზოგადოების შვილია. კვაჭები ყოველივე
მოძიებობინ. ვერომა კვაჭებში სავსეა, მაგრამ მათი მოქმედება სახელმწიფოს, იერის, მორალის
და საზოგადოების კანონთა ჩარჩოშია ჩასული და ეს ჩარჩოები იმ სამსახურსა სწევენ, რომ
მოქალაქეთა ცულ მიდრეკილების გაშლას ზღუდავენ. კვაჭი რუსეთის ქვეყნებში იყო, მაგრამ
რუსი არ იყო. მამასადამე რუსულ კანონთა პატივისცემა, არც სავადღებულო იყო მისთვის -
მით უმეტეს რომ მაშინდელ საზოგადოებაში, მართო საქართველოში კი არა, თვით რუსეთშიც
რუსულ კანონთა უკანონოდ იყო მიჩნეული და სწორედ მის წინააღმდეგ ბრძოლა ითვლებოდა კა-
ციბად. (თუმცა მეფის რეჟიმი ვაჟსამართლებდა აიარის ჰკლავდა, არც „გოტიცა ვაიქცას“ იცნო-
და. ეს სხვათა შორის). კვაჭი ქართველი იყო, მაგრამ მაშინ ჩვენში მოღებულმა იდეოლოგიამ,
ქართველობის ცხრა მეათედნი მოუტო მას. მისი შეგნებლად იმომალეს, რომ რუსის კანონთა
ბრძოლა, „უკეთესი“ რუსულივე კანონისთვის ვიარ უნდა ეწარმოებია ქართველობა, არამედ -ქართ-
ული კანონისთვის... მისი ბრალია ეს ქვაჭი რუსეთში „საქმიანობდა“ და როცა იქ დარჩენა არ
იქნებოდა საქართველო მოავლენა და შინ დაბრუნდა, მართო იგი მოითქვა ასე? ვინა ტროცკი ტუ-
ოდა, როცა ეორდინისათმ პოლემიკის დროს დაწერა : თქვენ (წერეთელს და ჩხეიძეს გულისხმობდა)
საქართველო მაშინ მოვავლნდით, როცა პეტროგრადიდან ვაგრაგუს? ვინა საქართველოში დაბრუ-
ნებულ კვაჭის თითქმის მძარფრებულად არ აღუტკვდა გული? იგი იმდენად ნამუსიანი აღმოჩნდა
რომ ფორნტზეც კი წაიდგა, მიუხედავად იმისა, რომ ნახულმა მას გული აღმღვრია და უცნაური
ფიქრები აღძვრა : „... ვერცდილები დაიშლენ... შინისაკენ ვზას ეძებენ. ეს ვაკვირებს ვინა?..“

...ზოგს ახალი ფეხსაცმელი ატყვიდა მაინც გაიძახის სინამ ერთ წუცვლს კიდევ არ მოგვეცემო
რამსი არ წავალთო. თითო წუცვილი მიიღეს, ბაზარში გაიტანეს და გაჰყიდეს. ახლა მესამე წუც-
ვილსა მოითხოვენ... ნუ გიკვირს შენ უფრო მეტი თანაზიარის გულოდა, ვიდრე ... გვერდია. . ბარ-
ლოის ველიდან წამოსვლა მხოლოდ საბაბია გაწითლებს თათავის. იმიტომ არ იბრძვიან, რომ არა
სურთ, იმიტომ არა სურთ, რომ თითონაც წითლები არიან... თუ პურს... და წითელ სამოთხეში
შესვლის ელოდებიან" და კვავი მაინც წავიდა ფრონტზე, მაგრამ თავი სასიკვდილოდ მაინც ვერ
გამიშვას. სხვაში კი გაიძვრა?

აი რატომ და როგორ "გაიფლანგა უაზროდ" მისი ცხოვრება, თორემ კვავი მთლიანად უარყო-
ფითი ქმნილება როდია, იგი თავისი ბუნებით არც ქურდი, არც ავაზაკი, არც სინდისზე ხელ-
აღმუხტი, მხედალიც არ არის. მაგრამ ცრუხელი კაცია ნიჭით და ენერჯით სავსე, იდეალი აკლია?
განა ეს მომავლენიებული ცოდვაა, ნამდვილ პატრიოტულ იდეალს რომ მეტი მიმდევარი ჰყოლო-
და მისი თაობის ინტელიგენციაში, არავითარი საბუთი არ არის ვამტკიცოთ, რომ კვავი თავის
ნიჭსა და უნაბრად ამ იდეის სასიხურში არ ჩააყენებდა. იქნებ ცხოვრების გზაზე ზოგჯერ რამეს
"გაიმასქნია" მაგრამ ნამდვილად ნუ მოსთხოვთ, ქართული კაცია. . . ზოგი იტყვის: სხვადავით
პატრონად ეცხოვროა. არა კვავის თვისებებით დაბადებული კაცი, სოფლის მასწავლებლისა
ვერ გასწავეს, და იგი არც სკამიანდ სულელი არც საკმაოდ უფიცი იყო, რომ რევოლუციონისთვის
თავი შეეწირა. და თუ ვითომ იდეალიზტობის და ამ ნიღბით პოლიტიკაში ჩაბმას, მან სხვა
სარტილზე მოქმედება ამჯობნა — უნიღბოდ დათავისივე სასარგებლოდ, ამისათვის მას საკვეთ-
დური ეთქმის მაშინდელ საზოგადოებისაგან პარა! კვავის მთავარი ნაკლი ბოლოვებისათვის პრი-
ციპითა უპატივცემლობა დასინდისიანა "შინაურულად" მორჩილია. და ვიდრე კვავის მისი თა-
ნამდვიროდვე ქვეს ესრადეს, სარკვეში ჩაიხედოს. მაშინ კვავის ჩამქოლველთა უმეტესობამ ქვა
უნდა დამარტოს.

კვავი ქართულ სინამდვილეში საკმაოდ გატრელებული ტიპია. იგი არცერთ იდეოლოგიურ
ჯგუფს არ ეკუთვნის, არამედ საშუალო წრის კაცია. იგი იმ წრეს ეკუთვნის, რომელსაც სხვაზე
ნაკლებად მოუხიზრება პასუხი — რადგან იდეოლოგიის გარეშე მყოფი. ისინი დახატა ჯავახი-
შვილმა ამ რომანში და ამიტომ, რომ თუმიც ავტორი კვავის პატივს არა ცემს, მაგრამ
უფრო ებრალებს, ვიდრე სძულს იგი. ამიტომვე, რომ ავტორი ზოგჯერ საკუთარი აზრებსა და
შეხედულებასაც კი გამოთქვამს კვავის პირით.

მხოლოდ ერთი რამ უნდა დაზუსტდეს: კვავი არავითარ შემთხვევაში საქართველოს მამ-
ინდელ მმართველთა წრეს არ ეკუთვნის. იგი სამშობლოში რომ დაბრუნდა, საზოგადოებასთან
მისი პირველ კონტაქტი პოტენციურ წერა, შემდგომ ის საკვეთმოქმედო საზოგადოებას ეხმარე-
ბა შედეგ მას ფინანსისტად და ქვეყნის ეკონომიის ვადამრჩენად მოაქვს თავი. იგი ქართულ
კულტურაშიც დადის. გარნა მაშინდელი საქართველოს შესვეურნი არც პოეტებს შეგობობდენ,
არც ქვემოქმედებამდე მისულან (ჯერ კიდევ ვერ გამიძღვრებულყვნენ და ჯერ კიდევ უფრო
გამორთმევის ცდილობდენ, ვიდრე ცდივს). ქართული კულტურის წვერობაც სათავილიდ მიიჩნდა
მათ. მამასალამე კვავი ისეთი სამშობლო ქართველია, რომელიც, უფრო, ოპორტიანო იქნებოდა
იდევლი რომ პქონადა. და აი რატომ: რიგისაც წითლებთან ომი დაიწყო კვავის საკუთარ სინდ
ისთან და მოქალაქეობასთან მიუხედავ ბჭობა და აი მისი ფიქრები: "... შენის სამშობლო? რა მოგო-
სამშობლომ? . . . ასეთი ლუკმებს ზომ უტყობოლი ვაჩვენებენ, აქ კი უნნის კომისრობა და შეი-
ჯთავაზეს, რადგან შენარ ეკუთვნოდი ხელისუფლება მართლმადიდებელ ეკლესიას. შენ განქვრიტე
მომავალი შენ ვაფრთხილე ხელისუფლანი და პირნათლად მოიხადე შენი ვალი, მაგრამ არაგინ
დაგიჯერა მუტარად კი შემოვითვალეს "და კინალამ საკუთარ ბუღიდან გიფრინეს. გასწი კვავი
ჩქარა!

სად არის ჯარ? სად არის ჩენი სამოცდალუბოტიტი თაისი მხედარი? ზურც ეს გიკვირს კვ-
ავი! ... ქიდალზე იყო დაწერილი ხანინიდან ათჯერ მეტი ფლის ვასტანად... წითლებმა ყველა
ჩენი საიდუმლოება იციან? საიდან? როგორ? ვისგან? ... მამ ვახსენე: "კოვასა შიგან რაღაც სდგას
იგივე წარმოსდინდების" ან კიდევ "რაღაც მოგება დღეთათო ყველა შენი თავითაო" ან კიდევ "ურ-
მი რომ ვადასტრენდება..." იციან კვავი ეს ანდაზები... მაგრამ... ეს კი შენისმეტია ამოღენი საყ-
ალზე, ამოღენი ტრული, ქვეყნის ასეთი გამასხარაგება, საკუთარი ხალხის და თავის ასეთი უსი-
რცხვილო მოტყუება! ჰოი არამხედობა, საღიბანებო! ფარისევლნო! ორგულნო და ორპირნო!"
აქ რომ კვავი და ავტორი ერთად ლაპარაკობენ, განა სადავოა? მაგრამ ფიქრი ერთია საქმე კი
სხვადა, კვავის აქვს ის, რაც თემიმურაზს აქლია (ამას შემდეგში დავიხანავთ) ე. ი. ენერჯია და უნ-
არი, მაგრამ არა აქვს ის რაც თემიმურაზს ჰქონდა ესეიგი იდეალი.

მკითხველი ახსივს რევისორ ჩხეიძის შეხედულებას, როდესაც იგი ვაფლანგულ ცხოვრებას ახ-
სენებს, მაგრამ ეს რომანი მართკ ვაფლანგულ ცხოვრებას თემას როდი შეიცავს. იგი უპირველ-
ესად პოლიტიკურ — სოციალური სატრიაა. ამასთანავე რომანი რეალურ ისტორიულ ფონზეა გაშ-
ლილი და სარჩის ხედება ორ სხვადასხვა საზოგადოებას, ავტორი განსაკუთრებით დაუნდობელია
რუსეთის სამეფო ტახტის გარშემო მყოფ საზოგადოების მიმართ. ამასთანავე აშკარაა, რომ ავ-
ტორი შემთხვევით სარგებლობდა და დეტალურად ვეაქცინებს იმ ხალხსა და პიროვნებებს, ვიხედოც
რომინათობა ტახტი ეყრდნობოდადა გვიჩვენებს ამ საზოგადოების აულოამირტი უმრავლესას.

ყოველივე ამის აღწერას ღრც მოითხოვდა კვების კომბინაციების მკითხველთათვის გაცნობა, მაგრამ, როგორც ითქვა, ავტორი შემთხვევას იყენებს, რომ ვიდრე ქართულ საზოგადოებას გააკვირვებდნენ, თავისი სატირით რუსებსაც მწვავე მათარახი გადაუჭიროს და ათუთონის გელაოროსული მედიდრობა.

ამ რომანის შემდეგ 1924 წელს გამოქვეყნდა რომანი „საყის ხიზნობა“, ამ რომანის გამოსვლაში მთელი საკრთველო, დიდი და პატარა, შესძრა, ცხადია ათასგვარ სხვადასხვა აზრს გამოთქვამდნენ. მგონია ჯავახიშვილის ყოველმხრივ დამცველი არაივინ იყო (მე აქვე მახსოვს). მხოლოდ ერთ რამეში თანხმდებოდა ყველა: ჯავახიშვილი კაცობრივად, რომ იმდროინდელ ქართულ ერობას, ეს გულის მოსახება საგნად მიევიდნა. ხოლო ასეთი მარტივი გაგება რომ დამამაყოფილებელი ვერ იქნებოდა, ამას არავინ ფიქრობდა. რაც თეიმურაზსა და მარგოს შეეხება, აქ სრული დამნებულობა სუფევდა, იგარანობდა, რომ თეიმურაზი სატირად და ინტელიგენციას უნდა წაბრიალდებოდა—კომუნისზმის მიერ დაბეჭდვებულს, მაგრამ ყველა გზას უოგებდა მარგოს პერსონაჟი და მკითხველთა უმრავლესობა, ბოლოსდაბოლოს მარგოს და თეიმურაზში ფსიქოლოგიურ რომ ანის ვმორების დანახვას ცდილობდა. სწორედ ამიტომ იყო, რომ ჯავახიშვილზე იერიში მიჰქონდათ—ქართული ქალისა და მამაკაცის ასეთი „უსამართლო დამცირებისათვის“. სატირველი იქ არის: მკითხველებმა რომენიც ჯავახიშვილი კომუნისზმის აღგვარიულ სახეს ხედავდნენ, თავი არ შეიწყუხენ, რომ თეიმურაზსაც და მარგოსში სხვა რამეც დაეხებია, გარდა ერთმანეთისათვის შეუფერებელ ცოდვებისა.

მგონი ზედმეტი არ იქნება ამასთან დაკავშირებით ერთი სცენა ავწირო, რომლის მოწმეც მე ვიყავი. ამ ამბის მოთხრობა კიდევ მძიმებ მიმჩნია ასაკობად, რომ როგორც მკითხველი დანიხავს, ჭქ აღწერილი იქნება ქართული ავტორთული ცხოვრების ერთი სურათისათვის. და არა მგონია ვინმეს თავი შეეწყუხებინოს, მაგვარ თითქო ბანალურ კრებულ-მოხსენების დეტალებად გადამოსაცემება. ხოლო ეს ნაამბობი დღისია რომ აღბეჭდილი დარჩეს.

ეს იყო 1926 წელს თვე არ მახსოვს. ბიცოლა ჩემმა ღორთქიფიანობის ქაღმა სოფელში, მარტო რომ არ წასულიყო, საინტროიო საზოგადოების დარბაზში გამართულ, ივანე ჯავახიშვილის მოხსენებაზე წამყვანა. იგი მხოლოდ ი. ჯავახიშვილის მოსახმენად არ მიდიოდა. ვაზეთში მოთავესებულ განცხადებდაჩანდა, რომ მოხსენებასთან აკაკი შანიძესაც ჰქონდა კავშირი. ბიცოლანჩემი კი შანიძის დიდი მოთავეანი იყო— რადგან ქუთაისის წმინდა ნინოს სასწავლებელში ყოფნის დროს, ჩემი ბიცოლა და მამაშინ გიმნაზიელი შანიძე ერთმანეთის სატირფონი ყოფილენ.

მოხსენება ეწყობოდა აწინდელ მუზეუმის შენობის უკან, მკარნი ღოთის მელიქის ქუჩიდან შეევიდით. ბევრი მსმენელი არ დასწრებოდა, 50-60 ქალი და კაცი იქნებოდა. საინტროესოა, რომ ქალბუნდ მყოფებდს მაინც შეადგენდნენ, დამსწრეთაგან შემოქალი დავახსებელი ვინც მახსოვს. იყვენ: თედო სახოკია, ვეჭვილი და მწერალი პეტრე ქავთარაძე მუელლით— ღორთქიფიანობის ასულ ანიკოთი, და ვეჭვილი თოსებ მაჭავარიანი. ყველა ამითთან ჩვენ თჯახური ნაცნობობა ვეჭვონდა. იყო პეტრეველ ვერონტი ქიქოძე მუედლი, ქიქოძის მეუღლეს შალვა ამირაჯიბის დას, მე ვიცნობდა ბარადად, რადგან იგი ჩემი კლასის დამრიგებელი და ხატვის მასწავლებელი იყო—როცა დამოუკიდებლობის წლებში, პირველ გიმნაზიაში ესწავლებოდა. ცხადია, ზოგიერთ სხვა მარკონების ვინობაზე ვიცოდი მაშინ მაგრაგახლა აღარ მაგონდებდა.

ეტყობა ივანე ჯავახიშვილის მოხსენება იმდენად ვიწრო სპეციალური იყო, რომ სავანა იქმნი გულისყური ვერ გაუღვიძებია— სრულგებით არაფერი მახსოვს რის შესახებ დეამარაკა. და თუ ახლა შემიძლია ეთქვა, რომ საქმე ენათმეცნიერებას შეეხებოდა, მხოდ იმიტომ, რომ ჩემ მეხსიერებაში დარჩა ივანე ჯავახიშვილის ის ნათქვამი, რომლთათუ მან თავისი მოხსენება დაამოლოვა.

როდესაც ბატონმა ივანემ მოხსენება დაასრულა, ორივე ხელი წაკითხულ ფურცლებს დასტავზე დადვა და სთქვა: ბატონებო ეს საკითხი მე ჰამდენიმე წლის წინად დავამუშავე, რადგან სკატორზე ჩემი ისტორიული კვლევისათვის მიჭირდებოდა. თორემ მოგახსენებდა ეს ჩემი სპეციალობა არ ვახლავთ. ეს ჩემი უკანასკნელი მოხსენება იქნება ასეთ თემაზე. ამ საკითხზე ახლა ჩემზე უკეთ მუშაობენ ჩემი ახალგაზრდა მეცნიერები. ეს არის სთქვა მკვლევრებმა ვაშაია და მისი შვილებმა— ოდნავ მოშორებით, მარჯვნივ და მარცხნივ მსხდომ შანიძე და ახვლედიანზე მიუთითა მსმენელებს. ი. ჯავახიშვილის ამ სიტყვებმა საბოროტესტო მუტუბო გამოიწვია და მსწრეთა და შანიძემ და ახვლედიანმა ხულებს მოშველიებთ, პოტირები გამოიპყოფე. და თითზე უფრო ახალგაზრდა მკვლევარი დაუთმობოდა. ამ სიტყვების შემდეგ ი. ჯავახიშვილმა დამსწრეთ მადლობა გადაუხადა—რომ მომარტმანიოდა წამოღგომას რომ აპირებდა, ვილცე წამოღგა მსმენელთაგან: ბატონო ივანე მადლობის თქმა ჩემნა ვემართებესო და ამ კაცის მიერ წამოწყებულ ტაშს დარბაზიც აჭკვა.

ჩემთვის ეს იყო პირველიდა უკანასკნელი შემთხვევა ივანე ჯავახიშვილის მოსმენისა და მისი ხანგრძლივად ცქერისა. მახსოვს ბედნიერი ვიყავი ამით. ახლა ჩვენ ივანე ჯავახიშვილის გა-

ფასება; და ბატონისცემით ვიგონებთ ვითარცა ქართული კულტურის დიდ ამბავდარს. მაშინ კი ბატონი ივანე სულ სხვა და ბევრად მეტი იყო. მაშინ ხალხისათვის მის პიროვნებაში თავსდებოდა სიწმინდე, სიკეთე, ღირსებობა, სიღირსე, უცდომლობა კი. და ე'რეთი- კაცი თავისი გავლენით, რელიგიური ელემენტი მოსწვდა ახალგაზრდობის ბატონობაში.

როცა დარბაზი არიშა და გასასვლელისაკენ მივდილობთ, ყველას ყურადღება მიიპყრო ქართული ხელოვნების მდიდარმა კულტურამ და იმ ჯგუფიდან მოწოდებულმა, ქალის ხმამაღალი ღებარავმა. სხვათა მსგავსად ჩვეულებრივად ცნობისმოყვარეობით, ჯგუფის შუაში, კრების ერთ დამსწრეთაგანი, მიხეილ ჯავახიშვილი იღვავდა და ვიღაც ქალი, რომლის ვინაობაც მაშინ ვიცოდი, რადგან ჩვენსავით შეჩერებულთაგან ვიღაცამ სთქვა ესა და ეს არისო, მაგრამ ახლა აღარ მახსოვს, ვინ იყო ქალი ვინმე არც იყო თორემ არ დამავიწყდებოდა, ქალი სამონადე ჯავახიშვილი უდიდეს ჯავახიშვილს და ძლიერ კაპასობდა. ასეთ მდგომარეობაში მოუფიქროს სიტყვების აღდგენა ცხადია არ შეეძლოდა, ის კი მახსოვს, რომ იგი იმ ჯავახიშვილს ქართველი ქალის ტიპის ყლობად დახატავს და ამით მის შეურაცხველად უსაყვედურებდა. ისიც მახსოვს, რომ ქალმა უახახიშვილის მოაღწია; თქვენს მეუღლეს და ქალიშვილი გყავთ, ასეთი რამ როგორ დასწრეთო.

მ. ჯავახიშვილი ძლიერ შეწუხებული და უხერხულ მდგომარეობაში მოვიდა ჩანდა. მას მარცხენა ხელში ჭილი ეკავა, ხოლო მარჯვენით წამდალუწმ სათვალეს მოიხსნიდა და კვლავ გაიკეთებდა. ქალის სიტყვები ყველა გვესმინა, მაგრამ დაბალი ხმით ნათქვამი ჯავახიშვილისა უფრო ძნელად იყო გასაგონი. მაგრამ როცა ქალმა ჯაყო ახსენა და სთქვა: ჩვენ ყველას გვესმის იგი გულისხმობით ჯაყოს პერსონაჟში, მაშინ ჯავახიშვილმა უფრო მაღალი ხმით, ენერგიულად გააწყვიტინა. მან ყველას გასაგონად უთხრა ქალს- ძლიერ ცლებით ქალბატონო, ჯაყოს პერსონაჟში მე იმას არ ვეუფლისხმობ, რასაც თქვენ ფიქრობთ, ხოლო თეიმურაზის და ჯაყოს პერსონაჟებში იმის ვფულისხმობ, რასაც თქვენ ვერმიხედავთ. ეს სასიყვარულო რომანი-ღრამა არ არის, არამედ ალგორითული ნაწარმოებია, ამაზე მეტს მე თქვენ ვერ გეტყვითო. თითქმის ამ სიტყვებს უცდომოდ, ვიდეო შუა ასაკის კაცი ჯავახიშვილს მიუახლოვდა. იგი მასთან ძლიერ დაახლოებული ვინმე უნდა ყოფილიყო, რადგან უთხრა: მიშა ამდენი და ამდენი საათია დადგავიყენებო. ჯავახიშვილმა ამ კაცის ჩარევით ისარგებლა და ორივენი ერთად წაიღებინა. მე და ბოლოაჩემიც დაბნეულად გავდილობ. კარგადაა გასვლისას კიდევ გვესმოდა ქალის ქაქანი: გარკვეულ ამბავთა თქვენნი ქირები, ჩვენ კი თავი მოგვეჭრა და ახლა იძიხის ალგორითია არისო.

კრებლად იოსებ მავჭავარიანიან ერთად წამოვედით. იგი იმავე სახლში ცხოვრობდა რომეშიც ჩვენ ვცხოვრობდით. (რუსთაველის 38 მაშინ 30) ეს სახლი ჯერ კიდევ ჩვენს ოჯახს ეკუთვნოდა. გზაში მავჭავარიანი და ბოლოაჩემი სულ მომიხდარ. იმციდებნის გარშემო ლაპარაკობდნენ. მე მაშინ ოცი წლის ბიჭი, დამ საუბარში ვერ ჩივებოდი. ახლა ყურადღების ვაქცივ ფაქტს, რომ მავჭავარიანი ამ საუბრის დროს არც უცდია აეხსნა, თუ რა იმადებდა ჯაყოს ხიზნების ალგორითია. ეს იმიტომ არის საინტერესო, რომ ჯავახიშვილი და მავჭავარიანი არა მარტო იდიუურად და ახლომხელე პირები იყვნენ, როგორც ერ. დემოკრატები, არამედ სულ ახლო წარსულში, ერთად თანამშრომლობდნენ ვახუთ საქართველოში. და აი ამ განათლებულ კაცს და მოწინავე ქართველ ინტელიგენტს გრაფერი უთავაზო იმისაგან განსხვავებული, რაც მაშინ ქართულ საზოგადოების დაბნეულ თემაზე კულტურულ დონეზე მყოფ პირთაგან გამოვიდა. ამ დებულა კიდევ მოგუხარებდები. აქ მხოლოდ ერთი შენიშვნა: დამოუკიდებლობის დროინდელ ხელისუფალთა კრიტიკა და უმძიმესი სიყვირე, იმ ხანაში საკმაოდ გაისმოდა ქართულ ნაციონალისტურ ყველა დონეზე, მაგრამ არგისგან მსმენილი ჩვენნი ბრალიც არისო. გარნა ჯაყოს ხიზნები, ქართველ ნაციონალისტის მიერ გამოთქმული და მისავე წრისადმი მიმართული დაუნდობელი ანტიკრიტიკა უპირველესად ყოველისა.

მთელ გაუგებრობას და აზრთა შეხლა-შემოხლას იმიტომ ჰქონდა ადგილი, რომ მკითხველზე დასწრელობით და მზად არ იყვნენ ასეთი აზრების გასაგებად და მიეთმეტეს - მისიღებად. თან იგივეყოფდნენ ან საკმარისად ანგარიშს არ უწყევდნენ ამ ფაქტს, რომ ეს არ იყო ჩვეულებრივი რომანი მხატვრული ლიტერატურისა, არამედ იყო პოლიტიკურ-საქილავო სატერა, რომლის ადგილი ნორმალური წერის უფლებამწარმოებელი ყოფილი პუბლიცისტი, ვინც ჩვიდმეტი წლის პუბლიცისტურ კარიერის შემდეგ, იძულებული გამოა დაუბრუნდა ლიტერატურას. ამიტომაც, რომ მის სანახევრად რომანში ის უნდა წაევიკითხოთ, რასაც იგი ხელს სხვა ხერხით დაწერდა ამისი ნება და საშუალება რომ ჰქონოდა.

ვის გულსმობს ჯავახიშვილი თეიმურაზში? დღეს ყველას მიერ მიღებულია, რომ ქართული ინტელიგენცია ავტოლისმებია. მაგრამ საკითხი ბოლომდე არაკვებულად არ არის. თქმა იმისა რომ "თეიმურაზებს საქართველოში მრავალ დავინახავთ" საკმაო როდია. ჯერ ერთი ზუსტად ასეთი ტიპი მრავალად არა ერთი კაციც ძნელად წარმოსადგენია, მაგრამ ეს ცხადია სატერაა. მთავარი ისაა, რომ ქართული ინტელიგენცია ერთმანეთისაგან იძენდა განსხვავებულ ბანაკს წარმოადგენდა, რომ ამ ორივე ბანაკის წარმომადგენლის ერთ პერსონაჟში მოთავსება ყოველ შემთხვევაში. და ეს არც გაუკეთებია მიხეილ ჯავახიშვილს.

ჩვენნი ინტელიგენცია მარქსისტებად და არამარქსისტებად იყო დაყოფილი. უმრავლესობა მარქსისტულ ბანაკში იყო ხოლო დარჩენილი უმცირესობა, თავისი მხრივ კიდევ ორად იყო დაყოფილი: ნაციონალისტებად და ნეიტრალურ "მიუხმობლებად." ეს დაყოფა სწორედ ინტელიგენციაში შეიმჩნეოდა განსაკუთრებული სიამაღლებით. და თეიმურაზი რომ მარქსისტულ ანტიეროვნულ ბანაკში ვერ ჩაითვლება, განა სადავთა?

თეიმურაზი კვლავ იყო — ქართული კულტურის ისტორიის სამომავლოდ წერილ
გარეთელი, იგი საქველმოქმედო საქმეს ეწეოდა, იგი მდიდარ კაცად ჩიათვლება, იგი ბავშვივით
მინდობილი პატიოსანი კაცი იყო. ახეთები სად იყვნენ მარტოსტა შორის? თეიმურაზის მოტყუ-
ება და მისი ქონების მიტაცება რევოლუციისთანავე დაიწყო ჯაყომ და მაშინაც განაგრძო, როცა
„გაგიძარბა ყორღანისა—საწყალი ხალხი მიწა მიეცეს“ გაიძიბოდა. მაგრამ არის ერთი უტყუ-
არი საბუთი იმისა, რომ თეიმურაზი მარტოსტა ბანაკში ვერა და ვერ მოთავსდებოდა: თეიმურა-
ზის მთავარი ნაკვდი და მთელი მისი უბედურების მიზეზი ხომ ბოლის და ბოლოს მისი უმოქმედ-
ობა და უილაჯობა იყო. და როგორ შეიძლება ეს თვისებები თავს მოგახვითო ქართველი მარტოს-
ტულ ინტელიგენციას! ეს ნაკვდი მათ სრულიად ზარ ახასიათებს. ეს დაუღალველი პროპაგანდისტები
და ორგანიზატორები მომწიქობნი. ხალხი ვინც ცხესა და სახარზობელს არ უშინდებოდა. ხალხი,
რომელიც რუსეთში დემოკრატიის დასამყარებლად, ყოველგვარ მსხვერპლსთვის მზად იყო და
ამ მსხვერპლს იღებდა კიდევაც. არა მათში ვერ მოგვათავსებთ თეიმურაზს. ან პურველხარისხოვან
მწერალსა და რომანისტს, როგორც ჯავახიშვილი იყო, როგორ შეეძლო თეიმურაზის პერსონა-
ჟში მოთავსებოდა ინტელიგენციის ის ნაწილიც, რომელიც უქნარობითი კი არა, სწორედ დიდი ენ-
ერგიულითი გამოირჩეოდა. კვებუ და თეიმურაზი ისინი არიან ვინც ავტორმა დახატა და ვარ-
გადაც დახატა. კვებუ არის იღვალს მოკლებული ქართველი ინტელიგენტი, მარამ მოქმედი და ძლ-
ეობა ნიჭიერი ხოლო თეიმურაზი იმავე. იდეოლოგიის კაცია, როგორისაც—ავტორი, მას არც პატრიო-
იზტობა აკლია არც ქვეა არც ნათესა, მაგრამ უქნარიც მისი მოქმედება ფუქია, უნაყოფია, უშე-
დეგობა—ქვეყნის მთავარი სატკივარის მოსაველად.

და როდენაც ჯავახიშვილი ქართული საზოგადოების იმ ნაწილის სივლახეს ამხელს, რომე-
ლსაც თითონვე ეკუთვნისა, ამასთან მისი მოქალაქობები ვაჟკაციობადა პირდაპირობა, სიმართ-
ლის აღიარებისაგან არ გაქცევა—თუნდაც მათრახი მასაც ხვედობდეს.
და ახლა შედგენიარად იხსენება ზემოთხსენებები სირუმიც. ი. მაკაბერიანისა: მაშინ მის ძალს
აღმეტიტობდა, თეიმურაზის დასის წევრად რომ ეცნო თავისი თავი.

ვინდაა ჯაყო? როგორც ითქვა, ჯაყოში მთელი საქართველო და ემიგრაცია კომუნისმს ხედ-
ვითა. ეს შეხედულებაც, ჩემი აზრით, მთლად სწორი არ არის. მე მინდა ვთქვა, რომ ჯაყო მარტო
კომუნისმი არ არის და მას არც ახასიათებს კომუნისმის მთავარი თვისება. კომუნისტები და-
ისთვის მიმტაცებლები არ იყვნენ. კომუნისმი ღმერთინაა. კომუნისტები იდეალისტებიც იყვნენ
და იმ ქვეყნებშიც, სადაც ამ ღმერთის ცხოვრებაში გატარება არ უკვნიანია, ახლაც სუერთა
მისი სიკეთისა. და ჯაყო ხომ უხუში მიმტაცებელია და სხვა აიაფური, ხოლო მის იდეალზე განა-
ლაპარაკე შეიძლება? და საერთოდ როგორ შეიძლებაო საბჭოეთში მწერალს, კომუნისმის დას-
ახტად ჯაყო გამოეყვანა. ეს ხომ აშკარა გამოწვევა იქნებოდა უმისოდაც მკაცრ და განუკით-
ებლად რევიმისა. ჯაყო წარმოადგენს საერთოდ სიკვებს, უბედულობას, მტერს და ამიტომ მთლად
მცდარნი არ არიან ისინი ვინც ჯაყოში კომუნისმსაც ხედავენ.

ერთ გარემოებასაც დადევკორდეთ: ჯაყომ ხომ რევოლუციისთანავე დაიწყო თეიმურაზის ქონ-
ების მიტაცება, ეს განაგრძობ მან დამოუკიდებლობის დროსაც ხოლო ვასანუკების შემდგომ მან
ქონების დანარჩენი და მგრავო მიითვისა. თუ ჯაყო მარტო კომუნისმიცა, როგორ ავხსნათ ეს?
კიდევ არის ერთი საკულისსმო დეტალიც: დამოუკიდებლობის ხანა თითქმის ინტორიტეტულია რო-
ნისში. ეს ხანა მხოლოდ ჯაყოს წამოძახებულები არის დანიშნული „გაგიძარბა ყორღანისა...“
და „ძირს ყორღანია აღარ ვინდა ჯაყოს ბურჯუაძის მთავრობა“. ამასთანავე რევოლუციის დღიდან
მოყოლებული თეიმურაზის თანდამარბითი დაქვეითება მის საბოლოო დაცემამდე უწყვეტდმში
დინარება, თბქო დამოუკიდებლობის ხანა არც არსებულყოფისესეც აფხსენიდა, თუ ჯაყო მარტო
კომუნისმიცა და არა საერთოდ სიკვე—ყველა იმითი ჩათვლით, ვინც ბუნს ქვეყანას.

ეს არის ის რისი დანახავაც ბერეს ენდებოდა.
დაუტარუნდეთ ისეც თეიმურაზს. ჩვენ ვიცით, რომ იგი პატრიოტი ეროვნული მოღვაწეა. იგი
ეკუთვნის იმ წრესა და საზოგადოებას, რომელსაც რომანის ავტორი თითონვე ეკუთვნისა.
და მთავარი რასაც ავტორი თეიმურაზს უსაყვედურებს ის არის რომ იგი უმოქმედო და უქნარ-
ულია კოა, რის გამომ ჯაყომ მის სძლია და ყველაფერი წიარტავ მის. ვარაა ქართული ეროვნული
არამარტოსტული ინტელიგენცია, მარტოსტებმა დაამარცხა. და ამ საქმეში ორივე ჯურის მარტ-
ისისტები ხელიხელ-ჩაკიდებულნი ერთად იბრძოდნენ. მათ ერთად დაამარტაცეს ქართული ეროვნულობა.
რომანის ავტორისათვის ჯაყო სიკვე ყველა სახისა— იმითი ჩათვლით, ვინც ქართველ პატრიოტს
ჯავახიშვილს საქართველოსთვის სიკვედ მიიჩნია. ამ თვის დახატუბებს კიდევ მიუვებრუნდებოთ.

დარჩა ყველაზე უფრო ორპოფული პერსონაჟი რომანისა: მარტოსტა ყაფლანიშვილი ანუ
მარტო. ამ პერსონაჟის ეს ორპოფული სიხე არის რომანის ავტორიულობის საუკეთესო საბუთი.
ვასანუკია, რომ უმთავრესად, სწორედ მარტოს გამოგამოსდა პროტესტები — როგორც ქალთა
ასევე მამაკაცთაგან. ქალი თავიანთი სქესის შურისცხვად ჩიოდნენ, მამაკაცი კი— რანობ-
დენ და თავიანთ სატრუიფლო არსების კდემას იცავდნენ. მარტოც, ამ შემთხვევაში, გროტესკი
ძალიან შორს მიდის. ფსიქოლოგიური სიმარტლევ მოიკოჭლებს. მარტო, სამონასტრო სკოლაში გა-
ზრდილი, სოფელი საწყალი აზნაბრის ობოლი გვოც ხომ არ არის. იგი უმასლესი არისტოკრა-
ტიის წარმომადგენელია. იგი განათლებული ემანსიპირებული და საზოგადოებაში გამოსული, სა-
ზოგადოებრივ მოღვაწეობაში ჩაბმული ქალია. და რაც მთავარია, ავტორი მას სრულიდაც არ
გვაძნობს, როგორც საწყალსა და უნებისყოფო აღიმიანს, როგორც მისი ქმრიათ. მამ როგორ

უნდა აიხსნას მისი საეკივლი. ასეთ ჭალს სკანდალის შექმნილობდა? ან უფრო მეტი სკანდალი ან ჭრის შეიქმნა ცილიზაცია? რატომ არ ვაყვარებ ჩაყვარებას და თემიურაზისა? ამ უხერხულ-ობიდან თავის დასაღწევად, ავტორი მიმართავს ხერხს - მხოლოდ გულმტრყვილობა დამაჯერებელს ავტორი მკითხველს შესაძლებლობას უტოვებს რომ მან იფიქროს, მარგოს სექსობაზე "პიოტოზა" (ფიცილიტი) ჰქონდა და ჯაყოს "მოარჩინა". მარგოს თუ ავტორის მართლად დაჯერება სურდა შეიხვედრისა, მაშინ ადრეც და სხვაჯგვარად უნდა ეთქვა ეს და არა საეკივლიანო და სკენის გამოტანის შესაძლებლობა დაეუტოვებინა მხოლოდ, რატომ ჩააყენა ავტორმა თავის თავი ისეთ მდგომარეობაში, საიდანაც მისი თავის დაღწევა და არაღამარწმუნებელ ხერხის გამოყენება სურდა სურდა, იმიტომ რომ მარგოს ჯაყო უნდა დაეუფლოს. იმიტომ რომ მარგოს რეალისტურ რომანის პერსონაჟი კი არ არის, არამედ ალგორითული სახეა, რომელიც ჭალს კი არ წარმოადგენს არამედ იგია : განძი, სიკეთე, დასაცავი სავანი, რომელსაც თემიურაზმა ვერ მოუღარა და ჯაყოს ჩაუდგინა ხელთ. მარგოს მხოლოდ სიმბოლოა ანტირატულად წარმოდგენილი სკენისა. ამ შემთხვევაში - საშინაო მისი და კვიტომია, რომ მარგოს პასუხი არ არის აქვს მხედ რომანში. მარგოს საქართველოა, რომელსაც ქართველმა პატრიოტულმა ინტელიგენციამ ვერ მოუპარა და ჯაყოებზე, წაართვეს იგი მას.

ახლა მოვუხსენოთ მწერალ ოთარ ჩხეიძეს, რომელიც თემიურაზის, მარგოს და ჯაყოს აღეგორიულ სახეთა ქართვის ვასაქსნელად „ვეფხისტყაოსანს“ იშველიებს.

„ძირეული სქემა ჯაყოს ხიზნებისა ძველია. კლასიკურია. -სიკეთე-მშვენიერება-სიბავსე. ამ სქემა ვერცხობა ვეფხისტყაოსანისა“ და ბევრი სხვა ქმნილებაც მოკიდებული ილილიდანა... სათვალწინოდ კმარა ცხადია ვეფხისტყაოსანი“, სიკეთე-მშვენიერება-სიბავსე. სიბავსე რო სიკეთე ანუ ვიბო ტრადიციული, მშვენიერება ნეტყანია, რაღა თქმა უნდა, ხოლო სიბავსე ქაჯეთი ვახლავს; ამისდა კვიტომია -ჯაყოს ხიზნებისა“ სიკეთე ანუ ვიბო, ანთუ აქ უფრო ანტივიბო (ანუ ის, რაც უნდა იყოს და არ არის) თემიურაზისა, მშვენიერება მარგოს ცხადია, სიბავსე ჯაყოს. აქ რო. მხოლოდ სახე რომ არ არის, ტიპი რომ არ არის, ტიპი არ არის, ერთი არ არის და პიროვნებაც არ არის, ქაჯეთია მთელი ქაჯეთი. ასე რო სქემა ეს ძირითადი, ქარაძე ძირეული, ერთლიდვიგია. ოღონდ მოვლენა-სურს სხვადასხვაგვარი და უნდა ყოფილიყო ასედაცა“

მარგოს ჯრ შეუძლია ჯაყოს გაექცეს, როგორც საკუთარი შვილია მიერ ვერ დაეცულ და გაუბედურებულ საქართველოს ჯერჯერობით არ ძალუძს მის თავს დატეხილ სიბავსეს თავის დაღწევა. ეს სქემა სხვა თაობამ უნდა შეასრულოს და აქვე ვთქვათ ამის ამსრულებელი იქმნებიან მნიშვალე იდეალისტები: მნიშვალე მარგოს დღეები. ეს არის ჯგავახიშვლის სკემა რომანის დილოსოფია. ამ რომანში ავტორობით ვრის მიხედვით ჯგავახიშვლი დღეები მწერალი. ვიეთნი შესაძლოა ჯგავახიშვლის არ ეთანხმებიან. ამათთვის იგი დიდი მწერალი არც არის. ყველას უნდა აქვს საკუთარ ნაქუქში შეხიზნულმა უქპიროს საყვაროს. სიმართლე კი თავისთავად იარსებებს.

აქ ერთი შენიშვნა: რომანები, კვაჭი და ჯაყო ავგისტოს აპანუებამდე გამოქვეყნდა. დასაშვებია ვიფიქროთ, რომ ავგისტოს ტრადიციული შემდეგ, ავტორი უფრო ლიბოებია იქნებოდა მიმართ კვიტისა, თემიურაზისა და თვით ჯაყოს. და ეს იმიტომ, რომ მარგოსმა კვაჭი, თემიურაზისა და ჯაყოს ზიდაშვილმა სიკვდილით გამოისყიდა დასაშვლი. ეს ჩემი პირადი აზრია და ცხადია, საბუთი არა მაქვს ამის დაშტკიებისა. მარგოს ეს ვარაუზი და შესაძლებლობა ყურადღების და კვლევის ღირსია - რადგან საზოგადოებრივი მნიშვნილობის ამგვარ რომანთა დაწერის თარიღს, დიდ მნიშვნილობას ანიჭებენ ხოლმე ყველა ქვეყნის ლიტერატურაში.

„არსებია მარგოს დღეზე“ საკმარის დაიწერა და თანაც, ვინაიდან ეს წერილი ლიტერატურული განხილვა არც არის, ეს რომანული. მხოლოდ საზოგადოებრივი რომანის სახით იქნება განხილული. გრაგორ რომაქვამ, ადრე ნახსენებ წერილში ამბობს, რომ არსენა მარგოს დღეზე აღმოჩენილი ხორციელების ჩამოთვლით ავავსეთ, თამარ პაპუას მიმართ დაწერილი წერილი. და მართლაც, აღბაღ მარგოსმა მითხრობს იფიქრა, რომ რომანი არც იმდენად აუტოლებელ პერსონაჟებით და ემიზონლებით არის დატვირთული. მ. ჯგავახიშვლის საჯარო დისკუსიაზე განუხილავებია : ამ რომანის წერა 1925 წელს დაიწყო და 1932 წელს დაგასრულე და ვინაიდან ამ ხანის განმავლობაში სხვა მოთხრობებსაც ვწერდი, უნდა ვინაგარიშოთ, რომ ამ რომანს ხუთი წელი მოვანდომეო. და ეს იმით აუხსნია, რომ ისტორიულ მასალებს ვაგროვებდით. სწორია ვითომ ასეთი ახსნა, თუ დიდი ხნის დახარჯვის ნამდვილ მიზეზს ვერ ამბობს ავტორი? ასეთი რომანის დასაწერად, რამდენიმე ისტორიული სინამდვილე, მხოლოდ იმდენად არის დაეცული, რამდენადღაც მოთხრობად ამბავთა მნიშვნილოვანი ნაწილი, მხოლოდ შეიძლება რომ მოხსნარიყო, ხოლო ცნობილია რომ არ მოხსნარია, მასალის ხუთი წლის განმავლობაში ძებნა-შეკრებას მოთხოვდა? ვაგინსენოთ თუ რომელი ავიოლას ემთხვევა რომანის წერაზე დახარჯული ხუთი წელიწადი. ეს ხმის ის პერიოდიანობა უმოწყალო თავს ეხმარდნენ მწერალ ჯგავახიშვლის-რაქვებში და სხვანაირ. მაშინ მწერლის წინაშე საშინაო მნიშვნილობა წამოიჭრა, რომ მას, პუბლიცისტურ მოღვაწეობის მსგავსად, ლიტერატურული გააც დაეკეტებოდა, იქნებ უარყოფა მოსკოლი და აკი მოუვიდა კიდევაც, მხ ხანებშივე დასწერა მან მოთხრობა „დამბატივე“ რის გამოც მას ხელმეორედ დაესხნენ თავს. იმიტომ სიფრთხილე იყო საჭირო და აუტოლებელიც.

მას არ შეეძლო უზალო პატრიოტულ ნაწარმოებებს გამოქვეყნება. მას არ შეეძლო ქვეყნის იმედის სიმბოლო იმგვარად დაეხატა როგორცა ვსურდა. ამით უნდა აიხსნას ის მოვლენა, რომ არსენა მარაბდელი ჯავახიშვილისებურად არ არის „ვამართული“ და „ხორცმეტეხზე“ ლაბარაკი გახდა შესაძლებელი. ეს „ხორცმეტეხი“ აუცილებელ ხარკის ვადახდაა მხოლოდ. ზორბე არსენა მარაბდელი ისეთი წარმტაცი თემაა, რომლის ხელისმომკიდე მისებრ მწერალს, მოთმინ. ებაღ არ ეყოფოდა, რომ რომანის წერისათვის ხუთი წელიწადი მიენდომებინა—გარემოებით გამოწვეული იძულება რომ ამ ყოფილიყო.

ბუნებაშიაც ხდებარომ ხილის ნაყოფი ზოგიერთ წელს ჰიან-ოზიანია. მაგრამ ეს ხის ჯიშის ვადავარებას როდი მოასწავებს. ეს მხოლოდ გარემუ მარაბების ბრალია. იმ წელს ხე სხვადასხვა მიზეზთა გამო, სუსტი აღმოჩნდა პარაზიტთაგან თავის დაცვაში. ერის ცხოვრებაშიც ასეა. მხოლოდ იმას, რაც მცენარისათვის წლიური ციკლია, ერის ცხოვრებაში მთელი თაობის პერიოდში შეეტყვისება. მეოცე საუკუნის პირველ მეოთხედში, ასეთი პერიოდი განვიღო ჩვენმა ერმა. ამ თაობის ავადმყოფურ ნაკლებებას გვიხატებს ჯავახიშვილი ორ რომანში — „ჯაყოს ხივნები“ და „კეკეა კვაბანტირაძე“. მაგრამ აქ ყველაფერი შავია და აქ განერება, საშინელ პესიმიზმის გამოჩენა იქნებოდა. არც მომდგენო თაობის, უფრო ოპტიმისტურად აღწერა იქნებოდა მართებული. რადგან მწერალმა არ შეიძლება იცოდეს, თუ როგორი სპეციფიკური თვისებები ექნება ამ თაობას. მამ მისი აღწერა რეალუბას მოკლებული იქნებოდა. მაგრამ არსებობს უფრო საარწმუნო რეალა. ეს არის ხის ჯიში, მისი ნორმალური ნაყოფი, რომელსაც იგი ჯანმრთელ წელს იხსამს. ერის ცხოვრებაშიც ამგვარი მავალია და ჯანსაღი თაობის წარმომადგენელი ტიპი წარსულიდან უნდა ავიღოთ, ასეთი ტიპია არსენა ოძელაშვილი. იგი უშუალოდ ერის ფესვებიდან მოდის და მას ორმაგი ხარისხითა აქვს ამ ფესვებთან კავშირი : ჯერ როგორც გუბეს და მერმე როგორც ქართლელი. არსენას გუბეობის სიმბოლო-ლოგიკური მნიშვნელობა თუ უდავოა, არც მისი ქართლულობა არის ნაკლებად სიმბოლიური. როგორც სიმბოლიურია თეიმურაზის ქართლულობა, თავადობა და ვანათუბა და კეკეის ისეთი იმერლობა, რომ კარვად დრცა ჩანს, იმერალია თუ მეგრული იგი (მისი სომხლები და ნათესავები მეგრულ ზედსახლებს ატარებენ), და ეს რომანი იმავე იდეური მნიშვნელობით, ვთქვათ, მეგრელს რომ დაეწერა მასაც ჩვენი ქვეყნის იმედის წყარო არა მხოლოდ გუბეთა დენიდან, ქართლის სხეულიდანაც უნდა გამოეყვანა. ასეთია ჩვენი ქვეყნის ისტორიის სიმბოლიცა.

„არსენა მარაბდელში“ მიხელო ჯავახიშვილმა დახატა დიდი და მომზიბლავი ტილო, სადრე ნარკვევითა ქართველი ვეჯაკი, ქართული ჯიშის ძლიერი წარმომადგენელი, ამ ჯიშის შემართებ ბა და შეუპოვრობა— ესე იგი ჯანსაღი საქართველო, ურთომლოდაც კეთილი არ იქნება.

რომანი ბლოგდება სურათით არსენას ჩაომავალთაძილისა: „... . ოცდათუ სულმა მშვილი დღეინვა ამოუშვა. : ოთხბუხრიან დარბაზში ისევე ცალთვალად დგის და არსენას სული ტრიალებდა. პაპა ციმბირის ცივ მიწაში იწვია, შვილი მცხეთაში, ხოლო მათი ჩამომავალი მარაბდის ბებერ მიწაზე ეყარა.“

ძილი ამ სურათში უბრალო უმოქმელო ძილი კი არ არის, არამედ ეს არის ძილი მზარდი თაობისა, ქვეყნის მომავლის დამწიფებია. ეს, ქართლის დრმად ნახნავ მიწაზე მზარდი კუთხლის იდეომალი ხმის ბიბინია მთეართან დამეში. და ყოველ ქართველს შეუძლია, შეუძლია კი არა, ვალდებულია ლოცით წარმოთქვას : იზარდვ მწვანე კვილო დამურედი გახდი ყვანია.

მიხელო ჯავახიშვილის რეორც მწერლის, სათანადით და ღირსეულად დაფასება ჩემს ძალღონეს აღემატება. მე აქ მხოლოდ ქადაგზე ვლაპარაკობ და ამ „ხევისბერის“ სიტყვებით თავად მოჯადოებული, ცდილობდ მკითხველს გადავცე, თუ როგორ გვიგვე აზრი „ხატთა ენისა“ ის რაც მე გვიცემ, მძიმეა და არა საამოდ მოსასმენიამეც ვინატრებდი და ვამჯობინებდი, რომ უფრო საამო რამ მომესმინა. . . .

ამ წერილის დასაწყისში ნათქვამია, რომ საქართველოში მ. ჯავახიშვილის შესახებ გამოქვეყნებულ წერილებში ყველაფერი თქმულია მხოლოდ მნიშვნელოლო. ჩვენ აქ მოვიყვანთ სხვადასხვა წერილებთან ამოღებულ ციტატებს, საიდანაც მკითხველი დაინახავს, რომ იქ გამოთქმული აზრები, თითქმის ყოველ საკითხში ემთხვევა ჩვენი ჟურნალისას, გარდა ერთისა : იქ ლაბარაკია მთელი ერის მიხილებაზე. . . და ინტელექტუალის არ ახსენებენ. თუმცა ეს ბოლოსდაბოლოს მხოლოდ ნიუჟანსია და მხილება ცვათი ვარსიდანა მიმართული.

ციტატები და ცნობები ამოღებულია ლიტ. საქართველოს 1981 წლის სექტემბერ-ოქტომბრის ნომრებიდან : ქვეყნად ჯავახიშვილი. ოლია და მიხელო ჯავახიშვილი ; თელი ბექიშვილი. მკირელი ნადეჟი დიდ მწველზე ; ოთარ ჩხეიძე. ისევე „ჯაყოს ჰივნები“ ; თემურ ჩხეიძე. ინტერვიო ; საქინფორმის კორესპონდენტი ; . მხატვრული სიტყვის ძალა და უკვდავება ; . ნოდარ დუმბაძე. უკვდავების დაბადება ; ირაკლი აბაშიძე. პირველი წლები.

ოთარ ჩხეიძე წერდა „სხვა ჯაყოს ხიზნები“ ამბობს ეს რომანი 1925 წელს გამოქვეყნდა (ეს წიგნად გამოცემის თარიღია. ბეჭდვა კი 1924 წლის იანვარში დაიწყო, მნათობში) ხოლო საბრტევიზიო დადგმა კი 1979 წელს განხორციელდა და განადგობის, რამდენი რამ შეიცვალა ამ ხნის განმავლობაში, გადაფასდა რამდენი რამა, ოღონდ ის აზრი არ შეიცვალა... რაზე ვსიტყვი არ შეიცვალა. არ შეიცვალა განმეორდა სწორედ ისევე ამ ბოლო წლებშიცა. განმეორდა ბრალდება იგივე და იმავე მდგომარეობითა როგორც რო მაშინა იმა ბირველ გამოქვეყნების დღეებშია. მტრობა ზოგმა თუ ბევრმა არა, ჯერ კიდევ ბევრი ვერაფერი გაიყო. ერთობა ჯერ კიდევ მის აზროვნებაზე ბევრი ვერაფერი კვალი დააჩნია, მრავალმა ცვლილებამა იტყვას საზოგადოებრივი ცხოვრებაში ყველა სფეროში, ძვრებმა მრავალმა. წინააღმდეგობამა მრავალმა. რაც რო გადაიტანა ჩვენმა ხალხმა ამ ხნის განმავლობაში რო გადაიტანა. განმეორდა იგივენი და იმავე სახითა ამას უნდა გვიდასტურებდეს. . . . აზრია მაინც წარმართველი საზოგადოებრივი ცხოვრებაში - ასეა რას იზამ! თორემ რა იქნებოდა რო ჩაქოლათ „ფუნთუშა“ ფრანგებსა, რო შეეჩვენებოთ ავტორო „ფუნთუშას“ ასე რო დასცილა იმათ პატრიოტულ განცდებსა. ევროპული თავმოყვარეობა რო შეუღობა ისე, პრუსიასთან ომში და მხარცეებისაგან ისედაც შეაბული თავმოყვარეობა ისე რო შეუღობა. მსუბუქ ყოფაცქევის ქალი რო დოუხატა ნამდვილ ქეშმარიტ ზნობის ნიმუშად რო დღესახა? . . . მაშინ ამას ვაგებდა უნდოდა და გაიგებს ფრანგებმა რო მივედინათ დიდი მწერალი? . . . რო მივედინათ მამხლებელი საბრტევიზიო დიდი ჯეჟის ადამიანი დიდი ტკივილის ადამიანი დიდი განცდის ადამიანი. მათათნ ერთად თუ ყველაზე მეტად რო შეეწუხებულყო და მხარცეებისაგან გამო, პრუსიასთან ომში და მხარცეებისაგან გამო, და ეძიებდა მარცხის მიზეზსა, უფრო თავის ხალხის ზნობრივი პრინციპების მერყეობაში ვიდრე სხვა რაიმეში. ვთქვათ თუნდა რო უსწორობაში თავიანთი მხედრობითა ვერცხა ანუ ძლიერებაში მოწინააღმდეგისა. . . . უპარისპირდებოდა პატრიოტობის შაბლონსა, ყლბ თვალთმაქცურ პატრიოტიზმსა - სულ სხვა რამ იყო და თავგანწირვაც იყო მისაღებ უსწინდა თუ უჩინარი ავტორის მხრივთა. ერთი მაგარმა უფრო დანჯად განსჯადა დიდი ერთი ძლიერი ერთი. ამ შემთხვევაში პატარა უფრო მდგომარედ განსჯიდა და კიდევაც განსჯა მდგომარედ. . . . ოღონდ მას მერე პო ჯიგადა კარგა ხანი?

ამ ციტატაში დასახლებული ნაწარმოები მოხასიანის ცნობის მოთხრობაა : „ბულ დე სიფ“ „ფუნთუშად“ უთარგმნია ეს სათაველი საქართველოში. რა შორი ზით უფლის საკითხის ქართველო მწერალი რომ თავისი სათქმელი სთქვას, ვამბობ შორი გზით, რადგან „ფუნთუშას“ და ჯეჟის ხიზნებს შორის არა არის რა საერთო და არცერთი პარალელის გავლება არ შეიძლება გარდა იმისა, რომ მოხასიანის მოთხრობა პრუსიელთა მიერ ფრანგების დამარცხების ფონზე იშლება, ხოლო ჯეჟის ხიზნების ავტორს კი მისი რომანი დააწერია, რუსეთის მიერ საქართველოს დამარცხებით გამოწვეულმა სიმწარემ და გულამღერეულობამ. და ყოველივე, რასაც ავტორი ციტატის კომენტარში. მოხასიანის და საფრანგეთის შეხება ამბობს, საქართველოზე ნათქვამად უნდა მივიღოთ, ცხადია. ესევე ჩვენი თვალი არ უნდა დაეხუჭოთ და ვამედლეუბა უნდა გვეყოს იმის ადირებობა, რომ ჯავახიშვილი საქართველოს პატრიოტულ ინტელიგენციას ამითარხებებს „განძის“ ვერ მოვლისათვის. კანკრებულიად-ომის წაგებისათვის, ხოლო ქვემოთ და ვინახავთ, რომ თვით ომში დამარცხება ჯავახიშვილისათვის მხოლოდ უკანასკნელი აქტია საქართველოს უხალეთს ისტორიის სტენაზე გათამამებულ ღრამისა და რომ მისი წინანდელი აქტები ბევრად უფრო ადრე გათამამდა.

შემდეგ ოთარ ჩხეიძე პირდაპირ. საქართველოს ენება და ამბობს: „ . . . იმასვე ვეითხულობ და იგივე მივიტარს ნუთუ აღარ უნდა ვაფრთხილებმა მშვენიერებას(იგულისხმებ მარგო-საქართველო მ.ქ.) ნუთუ ისიც წარმავალია ნუთუ ისიც იცვლება ნუთუ შეიძლება უფლებდელყოფა იმისა(ცა. ნუთუ შეიძლება? არ ვიცი არ ვიცი) მშვენიერება უმაღლესი იდეალი. ასე ვაგვივია. . . აქ დავა ამ შეიძლება და თუ მაინც სადაოს გახიანის ეს შეიძლება იმის ბრალეც იყოს, თავისებური რომ მხატვრული სტილი . . . მიხელო ჯავახიშვილისა. . . ცხოვრებაშივე რო მოაქვია იდეალი მშვენიერებისა. . . მაგრამ ეს ხო სტილია ეს ხო ხერხია. . . იდეალი ხო იგივე იდეალია. . . და რო არ უნდა დასთმო არ უნდა გასწირო, ეს მივირდება ვითომ ისეთი რა აღმაშფოთებელია რო ვერ გამოირკვეულა ავტო აქამდისა ბევრი თუ ვიცრედი!“

მივთხვავი ცხადია მიხვდა, რომ მძლეო ეს პასაგი გამოწვეულია იმით, რომ ჯაყოს ხიზნების ახლად გამოქვეყნების, ამჯერად ტელევიზორის საშუალებით, მკურნებელთა შორის გამოუწვევია რეაქცია მსგავსი იმისა, როგორსაც ადგილი ჰქონდა რომანის პირველად გამოქვეყნებისას. უნდა ითქვას არც ვასაკვირია, თუ ტელევიზორით ნაჩვენებია ჯაყოს ხიზნებმა გაუფრთხილებდა და პროტესტიც გამოიწვია. ამ რომანში ჩაქსოვილი ალეგორია ტელევიზორით ვერ გადაიტყვია. ფილიმ ხომ უმძაფრესად, მოქმედებასა და მოძრაობაზე შენდება და რა დარჩება ჯაყოს ხიზნებში, იღან, ვარდა შემზარავი სცენებისა, თუ დოლოგები თეიმურაზსა და ნახუარს შორის შეაკვეცილია, რაც ფილმზე გადატანისას აუცილებლად ხდება.

თი რას ამბობს და საკითხზე რევიორის თემურ ჩხეიძე : „ იღანნიშნავია, რომ ჯავახიშვილი-სადმი ინტერესი რუსეთშიც ვარნდა. ასე მრავალიად, რევიორმა ო. ეფრემოვიცა, შემომთავაზა ჯაყოს ხიზნების დადგმა სამხატვრო თეატრში. ბევრი ვარემოვია გამო ვყოყმანობ. ამ ნაწარმოებში დიდი ადგილი უჭირავს ალეგორიულ კოლორიტს. რამდენად გასაგებია იქნება იგი რუსი მკურნებლისათვის? ვფიქრობ ამ მხრივ უფრო მომგებიანი იქნება „ქალის ტვირთი“. . . დიდი ხანია ვეტრიალებ არსენა მარბდელის დადგმის იდეას. . . ამ ნაწარმოებშიც ორმხრივი ეფექტის

მოწმენი ვართ. ერთის მხრივ აქ მოცემულია სახალხო გმირის თავგადასავალი და მეორეს მხრივ ღრმა სოციალური პროტესტი გადასრდილი ეროვნულ განმთავისუფლებელ მოძრაობაში.

ტელევიზიის დამდგმელებს, მხედველობაში არ მიუღიათ ყოველი ეს, ჯაყოს ხიზნებში ნაგულ-სხმევ იღვას მხოლოდ რჩეულ შეთხვევითა გონების თავი თუ განკვეთებს, ხოლო ტელევიზორის მკურნებელთა ფართო მისისათვის მისი მიწოდება, უპირადად. და ეს განსაკუთრებით მართალია, ასე შეზღუდულად ინფორმირებულ საზოგადოების მიმართ, როგორც საბჭოთა საზოგადოება. ჩვენში მხოლოდ ინტელიგენციის უღირა იცნობს, ისიც მალულად ვაგების გზით, ჯაყოს ხიზნების დაწერის ხანს, და როგორღა უნდა ვაგავს ამგვარში, ხელუხრობა დაბრძოლებული საზოგადოებამ, ისეთი ხასიათის ნაწარმოებში, რომლის ვაგებას საერთოდ უერჩება აღამინის ბუნება. რადგან იგი საკუთარ ნაცლთა მხილებას წარმოადგენს. რა უნდა ამცნოს ტელევიზორმა ასეთ ციეს როცა საგანუთო წერილის ავტორიც იძულებულია ქარავით დაწერაღი რომანი, ქარავითელი გამოთქმულ საბუთებით დაიკავს. რას იხამ ასე იყო როცა ჯავახიშვილი წერდა და ასევე დღეს, როცა ახალი თაობის მწერალი იძულებულია ამგვარ ხერხს მიმართოს თავისი აზრის გამოსათქვამად. ხოლო დღევანდის არის, რომ მწერალს მსურს აგვისხნას იმ მწერლის ნათქვამი, რომლის იუბილევ იმართება დიდი ზეიმით. მკითხველმა აღბად შეამჩნია: თხარ ჩვენში მიერ ხმარებული თითქო ფსევდო ტიტული სტილი, რომელსაც ეს გონიერი მწერალი საერთოდ იყენებს, უკვე თავისთავად თითქმის ქარავამა და შენიღბაა.

საბჭოურად, ერთის ღმირისადა მეორის თქმის, ანეკდოტური მაგალითიამწერალ პროფესორ გ. ციციშვილის დათვალა. მას უთქვამს:სამწუხაროა, რომ ჯავახიშვილის პუბლიცისტური ნაწერების თუნდა ნაწილიც არ არის გამოქვეყნებული და აქვე დაუმატებია, ჯავახიშვილის მსოფლმხედველობა განსაზღვრა...ილია ქავავამის კონცეპციამ ერის კანსოლიდაციის თაობაზე და მარქსისტულმა თეორიამ. . . . მწერალი. . . დანიტერესად ლენინის ნაწარმოებით და ... ეცნობოდა მათო. . . თუ მწერალი ლენინს ეცნობოდა და მიანიც ილია ვაჟყვა, მაშ მას შეგნებულად, ცუდი ვხა აუღია. . . მაგრამ საბჭოთა მიმდებლელთა შვის თერთად ვასაზღვრავ და ამიტომ ასეთი უცნაური არგუმენტის გამოყენება ირავის აკვირვებს. ისიცა თქვამდა, რომ ეს მწერალი-ტატიციუსი მამგარი ღადრებას და ილეთების დიდი ოსტატია.

ზემო ნათქვამია, რომ ომში დამარცხება ღრამის უკანასკნელი აქტიოა. სადღა დაწაჩენი, აღერ გათამაშებული აქტებო? ამ აქტთა წინ ჩამოშვებული დარდაა. ისინი მხოლოდ იგულსხმებიან - თუ რატომ, იმაზე შედგემაგვალთ. ჯერ კი ისეგ თთარ ჩხეიძეს მოვუხსენით: „არც ისე ადვილად შექმნილა „ჯაყოს ხიზნებში“. არც აე ადვილად და უბრალოდ „მარბოლია რო სწრაფად და სწერდა მიხეილ ჯავახიშვილი. სწრაფად და თითქოს ადვილად - ეს, მერე მეორედ რო მიუბრუნდასაბრტყურთო სხარეხსა. . . მაგრამ ამ რომანს მიანიც კარგა ხანი მოანდომო, ოცი წელიწადი მოანდომოთქმისა. ჩვენის საუთუნის პირველი ორი ათეული მოანდომო თითქმისა. . . სიკრძალოდ ძლიერი და წინააღმდეგობრივი ორი ათეული. ავტორიც რო შიგ ჩაერთა სხიფთათოდა; ამიტომამ აქ ბევრი რამ განცდილი, განცდილი და განზოგადებული. . . ცოდნაც და გამოცდილებაცა. სიხარულად და მარცხის სიმწარეცა, იმედოცა და უიმედობაცა, უარდნაცა უარსაყოფელისა და მომავლის რწმენაცა, რწმენაცა იმისა რო ბოლოსდაბოლოს გაავიგებს შენი ხალხი. . .“

რას უნდა ნიშნავდეს ეს ორი ათეულის მონდომება ისეთი რომანის დასაწერად, რომელშიაც სწორედ ამ ორი ათეულის“ შემდგომი ამბებია მოთხრობილი? აქ უცხადია იგულსხმებია „წერა ე. ი. დამწიღება ამ რომანში გამოთქმულ აზრებისა. წერა ავტორის გონებაში - მისი გამოცდილების სახით, ამ ხანაში როცა ჯავახიშვილი პუბლიცისტურ მოღვეწეობას ეწეოდა, როცა პოლიტიკურ ბრძოლაში იყო ჩაბმული და ამ ფრონტზე იბრძოდა - ვის წინააღმდეგ? ეს ცნობილია. ამიტომ არის ნახმარი გამოთქმა „ავტორიც ჩაერთა“ „განზოგადებული“ „მარცხის სიმწარე“ „წინააღმდეგობრივი“ და ბოლოს გაავიგებს შენი ხალხი“ აი როგორ ეცნის ჯავახიშვილი ახალი თაობის ინტელიგენციის ელიტას.

მსგავსი აზრებია გამოთქმული წერილში ბედო ბექიშვილისა, რომლისა მოკლე ციტატაც კმარა: „ჯაყოს ხიზნებში დიდ მწერლურ გამარჯვებასთან ერთად საკმარისზე მეტ უსიამოვნებასაც მოუტანს მწერალს, მაგრამ ეგ არაფერი! მთავარი იყო მშობელი ხალხისათვის სიამაღლე ბრში მიეხილა, მოდუნებული აზრი აემოძრაებინა, საგანგაშო სიმჭოქმები დღის სინაოლეზე გამოეტანა. . . . (მრავალწერტილი ტექსტში) წამალი მერე უნდა მოხაზულიყო. მის მხოლოდ ამგვარი მკურნალობა შეეძლო. მის მხოლოდ ქრონიკობა გაემიშვებოდა შეეძლო და ამ ტერიტორიიდან მერე გამოირწყვებოდა შიგ ჩაგუბებული შხამი და სენი. . . . (მრავალწერტილი ტექსტში). ერის სიჯანდელესა და მომავალში რომ იგი ათისოდეს დაეკვებულა, მარტო იმ წერილიდანაც მშენებრად მოხანს „მასაღები ლექციისათვის რომ“ ჰქვია.“

ამ წერილს შემდეგ მოუბრუნდებოთ. ახლა კი სხვა რამ აღვნიშნოთ. მიხეილ ჯავახიშვილი რომ ილიას მიმდევარი იყო ხომ ცნობილია, მაგრამ ცნობილი არ იყო ზოგ დღეობა მისი ცხოვრებისა - ზოგია არც მის მიერ გამოცდილი და არც მისი დღეობები და უბის წიგნაკში ჩანაწერები იყო ცნობილი, ახლა კი, ჯავახიშვილის ასული ქეთევანის მიერ გამოქვეყნებულმა ცნობებმა საკვირველ სურათს აშხადა ფარდა. ამ ცნობებზე დაყრდნობით ბეკიშვილი მოგვიტარობს: „ 1907 წლის იმ საბუთისწრო დღეს, როცა წიწმალურის ტრაგედია დატრიადლა, მიხეილ ჯავახიშვილი მაშინვე საგვრამოში ასულა. თავისი თვალთ უხანავს ეს თავზარდამცემი უბედურება. ის დამე იმ გაუთუგინა მწერლის ეზოში და სხვა რამ არაფერი მონახული, ილიას სისხლით მოთხერილი ბილინი სტენია. . . . ვარტყულსა და განაწარმებს მხოლოდ ვათეხებმასდა ჩამეძინაო

იგანებს შედგებოდა. იმ დღემდე ილიას წამებული და წმინდა სისხლისწვეთები მიხედავად ჯავახიშვილის სხეულსაც მოეცხო. . . გარდაუდებელი ბედისწერის პირველი ნასკველი იქნება იქვე გამოიკვანდა და თან გაჰყავდა მწვრთლის დარჩენილი სიტოცხლის სამ ათეულ წელს. ვინ იცის ვინ რას გაუტყვებს ბედისწერის უღელსობას. როგორც ეს კი ნათელია და საცნებურია, რომ თუ ილიას ახალ ქართულ ლიტერატურაში შემკვიდრე დარჩა, ეს მიხედავად ჯავახიშვილი იყო."

ნოდარ ლუმიბაძე ამბობს: "ახლა ჯავახიშვილის წიგნები ყველა ოჯახში აწყვიდა, როგორც განძი, როგორც გაფრთხილება, სიმბარაღი, აღიარება, სიყვარული, თანდაყოლილი, ინტერნაციონალიზმიც და პატრიოტიზმიც, ყველაფერი ეს რითაც სუნთქავს ქართველი ხალხი. . . როგორც ოთარ ჩხვიას მშვენიერ წერილში წერია, ყველაფერი გაცილებით ადრე იყო, ვიდრე ჩვენ გვგონია ახლა. . . . მიხედავად ჯავახიშვილის ასულის ქალბატონ ქეთევანის საოცარი წერილი წავიკითხე. . . . ი თურმე რატომ მეგულებოდა იგი მამადავით თუ ილიას ახლოს. იი რატომ მეღანდებოდა თურმე მისი აზრდით იმ წიწვამურის გზაზე. იი ილიას პირდაპირი მეგვიდრე იყო . ამოღებული ხმალივით შიშველი და სამშობლოს საყურადღებოზე ზეარაკად მიტანილი".

ქეთევან ჯავახიშვილის წერილიდან ვიკვებ, რომ მ. ჯავახიშვილი ერთ-ერთი ინდივიდუალური ყოფილა საგროამოში მდებარე, ილიას მიმუდის ნაყრბაღად გამოცხადებისა და ილიას სახლ-მუზეუმის დაარსებისა. მას ვადაუცია გ. ლონჩისაშვილის ილიას მეკრდიდან ამოღებული ტყვეობის შემდეგ მისი მხარე და მუზეუმში ინახება. ამ ტყვეებს, რომელნიც ჯავახიშვილმა ღუშეთულ მასწავლებელ და კობიაშვილისადაც მიიღო საჩუქრად, ჰყვის მავლის უჯრამი ინახავდა თურმე ჯავახიშვილი, იგი მათ ღრუბადლო კოლოდიან ამოღებდა ხელის ვულზე დაიდებდა და ხანგრძლივად დასცემყოფდო. კობიაშვილს ეს ტყვეები იმითომ ჰგონია, რომ იგი გამოძიებლის თარჯიმანი ყოფილა ღუშეთში და მას ჯავახიშვილისათვის ყოველივე უამბინა, რაც კი იცოდა მკვლელობის შესახებ. მიხედავად ჯავახიშვილის ჰარად გრძნობებზე ილიას მიმართ ბევრი რამ შეიძლება ითქვას, ეს საკითხი ცალკე განხილვის საგანს წარმოადგენსო წერს მწვრთლის ასული. იგი აგრეთვე მოგვიხსნობს, რომ მ. ჯავახიშვილს ჩვეულება ჰქონია მის მიერ წავიხზულ წიგნების ბრძოების შენიშვნებით აეკრებოდა. და იგი ამბობს, რომ მაშინ როდესაც მრავალ მწვრთლს მიმართ, ეს შენიშვნები კრიტიკას და ზოგჯერ მძაფრ კრიტიკას შეიცავდა, არც ერთი შენიშვნა არ არის ილიას მიმართ ისეთი, რომ მოწონებას და ხმარებად აღფრთხილებდა. ამ წერილს „ივერის“ რედაქტორმა ვიგინიშვილმა მიაწერა ქვემოთაღებორს ყველაფერი არ ეეთანხმებითო. ეი. ილია სადღეც მაინც სტუდისო. საწყალი საცოდავი ილია! კიდევ მრავალი მანაშენებელი ცნობის მოტანა შეიძლება, საჩვენებლად იმისა, თურაოდენ ახლო დგას ჯავახიშვილი ყოველივე ილიასეულთან, იდეა იქნება ეს, წერის სტილი, თუ მისგან აღიარება ილიას კურტისად დავებუნდეთ ჯავახიშვილის ჩანაფიქრს, რომლითაც იგი ხელმძღვანელობდა, მისი რომანების წერისას და დავსვყო კიხეცო: რატომ გააშვა ასე დაუნდობლად ავტორმა მისივე იდეოლოგიის მიმდევარი ქართული ინტელიგენცია? რა ჩაიდინა მან ისეთი, რომ ამგვარი მოპყრობა დაემსახურებოდა? მასზე ჩაიდინა. მან ვერ გამოითინა გაბედულება, უნარი, ძარღვი და ამ სიტყვით აღნიშვნის ღირსი ცდაც ვერ მოახერხა, რომ მარგო, ჯაყოს ხელში არ ჩავარდნილიყო. და თუ შეხვედრელობაში მივიღებთ იმ ფაქტს, რომ მას ესმოდა თუ მარგოს, ჯაყოს ხელში რა მოუვიდოდა (უკვე ილიამ გავაფრთხილა), და მაინც ითქმის პასიური მათეობად დარჩა, ჯავახიშვილის მიერ გამოტანილი განარჩენი არცთუ იშვიათად მკაცრია.

ილიას რომ მის სიკუცხლის დროსა ღირსეული „სპასიარება“ არ ჰყოლია, და სიკვდილის შემდეგაც შემეკვიდრე არ აღმოჩნდა, ხშირ ცნობილია. მგარბ არც ილიას მიმდევარ ინტელიგენციას გაუჩნდა ნაშატი. იაკობ გოგებაშვილის ღვაწლის წყალობით, ქართველი შორის ინტელიგენცია და ნახევარი ინტელიგენცია მომრავლებოდა, უმთავრესად მესამე დღისა ისარგებლა. . . დედა ენათა წერაკითხვად ნასწავლ ხალხს, ქართული საქმელოათვის დაწერილ წიგნების ნაკვალად, ერფურტის პროგრამა, კომუნისტური მანფესტი" და „სტორიათულის მტერიალიზმი" შეაჩვენა ხელში.

როგორც მიმდინარეობდა ტენიის გამოცდაების ეს პროცესი, რა ზომები იყო მიღებული ამ მოვლენასთან მიმართადაც, ყოველივე ამის განცხობა უცხოეთში მყოფ პუბლიცისტიკისათვის შეუძლებელია. თუმცა უცხოეთშიც უწყობდო იყო ასეთი მასალების შექმნა — უფროსი თობის მოღვაწეებს რომ ამაზე ეზრუნათ. ამ კანტიკუნტად დაიწერა შემუარება, მგარბ არავის ფართო ხასიათი არ მიუცია თავისი შემუარებისათვის, ერთადერთი ნაშრომი ამ საკითხს რომ მიუცავს, აღ. ასათიანის „ძველი და ახალი მეგვიდრეობა“, მგარბ იგი საბრძოლო პოზიციადან დაწერილი წიგნია. მოვლენათა სურათის მთლიანად დასახნად კი სხვაგვარი წყაროა საჭირო, არადა ზანა ფქ არ იყვნის ისეთი მოღვაწეანი, რომელნიც ამკადად ჩამშულნი იყვნენ მეცხრამეტე საუკუნის ბოლოს და მეოცეს დასაწყისის საზოგადოებრივ საქმეებში? გავო დიასამიძე, ივანე ზურაბიშვილი, გიორგი შურული, მიხედავად წერეთელი, სამსონ ფირცხალავა და სხვანიც. მარტო ამ ხუთს რომ ვრცელი შემუარება დაეკრებოდა, ისეთი ფასდაუღებელი მასალა იქნებოდა, რომლის დარი ქართულ არქივებთანაც ვეღარ შეიქმნება. ამიტომ ამ წერილში მხოლოდ ზოგიერთ დამახასიათებელ და მნიშვნელოვან მოვლენებზე იქნება მიმტეული მკითხველის ყურადღება.

ჯერ იყო და ნაცვლად ეროვნული, პარტიისა ქართულმა ინტელიგენციამ მეორე სოციალიზმად სტური პარტია დააარსა — ცხრა მეთათვის მიწათმოქმედთა ქვეყანაში და ამაზე რო. სასურველი შედეგი ვერ გამოიღო, პროფინციის სხვადასხვა ცენტრებში, ერთმანეთისაგან დაშორებულად და აბრუსულად ნაციონალიზმის ქვეყნებში, ზოგჯერ კი ცალკე პიროვნებათა მიერ გამოცემულმა გაზეთებშია სტალინს ეროვნულ ფანჯარებათა ბრძოლა. ყოველგვარი ეს ცხადია თავიდანვე განწირული იყო. ეს მხოლოდ რამდენიმე ფრაზით დახატული სურათია რა თქმა უნდა.

საქმე რომ უცლად მიდიოდა, ამის მაჩვენებელი ის მოვლენაც არის რომ როგორც ჩანს, ილია ახალციხის მტკიცედ და ურყევად დაცვა თვით ილიას მიმდევართა შორისაც ვერ ყოფილა ერთთ სულთან. ქეთევან ჯავახიშვილის თავის წერილში მიჰყავს ადგილი მამამისის წერილსთან, რომელიც ილიას ხსენებს მიუღწეა ფტორში. წერილის ეს ადგილი დაბეჭდვის დროს ამოუღიათ და ახალი გამოქვეყნდა პირველად.

1906 წლის გაზაფხულზე ავადმყოფ ილია წინამძღვრიშვილის სანახავად მივიდა. მალე კავშირები შემოვიდა. ავადმყოფი მოაკიბნა და საუბარი გააბა, შეაბნელი აზრებით იყო შეპყრობილი. ჯერ „ივერიანს“ ზედი ჯავახიშვილს. ეს გაზეთი მისი ნაშედეგი იყო. იგი რამდენიმე ათეულ წელიწადს ზიდა, მერტ თავის ერთგულ ი. სარაჯიშვილს გადასცა. მან ილიას გზით მიმავალ ყოველს ჩააბარა, ამაზე კი — ამ ახალგაზრდას გადაუღო ცოლი — საქვა ილიამ ჩემზე და შემდეგ გოგონაიშვილსაო. ეს კიდევ არაფერი. ერთმა გაზეთმა ილია ფეოდალად და გლეხების მტანჯველად გამოაცხადა.

— გესმის ილიავ, თურმე ხალხის მტერი ყოფილვარ! შთოთავდა ქვეყანავ — ფეოდალი გყოფილვარ, ბატონყმობის აღდგენა მსურვებია!

მე და ილია წინამძღვრიშვილი ელამობით ილია დავეწვეწვინებართა, მაგრამ ის ვერც ისვენებდა. ახალმა თოხამ ჩემდამი უმადურბოა გამოიჩინა. ვიღაც ვიგინდარამ ილიას სახლს წუშამ შეასახა, სიყვლით სხვად კორესპონდენცია შეპიოხნა. „ივერიამ“ იგი „მოგზაურიდან“ გადმოხეკდა და შემდეგ უარესად ჩაიღინა: ილიას პასუხს „ნუთუს“ შენიშნა დაურათო, ზოგ რამეს არ ვიზიარებდით, ესე იგი — ილიამ თავი საცხებით ვერ იმარტოაო. მან დროს მეც „ივერიანში“ გმუშობილი.

— ყმაწვილო, ნუთუ ამ შენიშვნამ არ გაგაწიოთათ — მომიბრუნდა ქვეყანავ.

მე თავი ვიმართლეწერილისა და შენიშვნისა წინასწარ არაფერიც არ ვიცოდი მეტად. — იმ უსიღნისომ (კორესპონდენციის ავტორმა მკ.) აღბათ კარგად იცის — განავრძო ილიამ. — რომ მე გცადე საჭურამოში გაზეთცეცია არ გავცზანათ. ჩემ მოურავსაც კი მივეწერე: ყოველი ზომი ილიან, რომ ხალხი არ დააწიოკონ შეთქმა.

როგორი ამძვრელი სურათია ათეულ წელთა განწავლობაში სამშობლოზე ზრუნვით და ქვეყნის ტვიცილებით, საქართველოზე ფიქრით და გონების უღერეს დაძაბვით დაღლილი და ჯანშეღახული, უღროდ მოხუცებულ ილიას სიტყვები: „ახალთაობამ ჩემდამი უმადურბოა გამოიჩინა — ყმაწვილო, ნუთუ ამ შენიშვნამ არ გაგაწიოთათ“.

მართალია, როგორც გადმოხეკდა გოგონაიშვილმა სოციალ დემოკრატთა გაზეთიდან — „მოგზაურიდან“ „ივერიანში“ ეს საზოგადო ცოლისწამება. ამ ილიას პასუხს როგორ დაურათო, ილიას სიმართლეში ეჭვის აღმძვრელი შენიშვნა. აქ ხომ მართო ილიასი კი არა, საქართველის დაცვის ფრონტისა გაბზარული. „წინასწარ არაფერი ვიცოდით!“ როცა გაიგო მაშინ რად არ ასტეხა განჯაში. რატომ უმადვე არ მივიდა ილიათან ბოღიშის მოსახლედა. ამ ილიათან ერთად რატომ სხვებმა არ გასცეს პასუხი ილიას სახელისაგვის წუშამს შემსხველებს?

მიხელო ჯავახიშვილის მოქალაქეობრივი ვეკაცობა სწორედ ის არის, რომ ამ კითხვებზე პასუხის გაუტყვილად მოგვითხრობს ამ ამხებას. მან ხომ, მწერლობის ოსტატმა, მშვენიერად იცის, რომ მიკითხვებს საშუალებას უტოვებს, ინციდენტის მრავალგვარად ინტერპრეტაციისა. ამით ფრის რომ ჯავახიშვილი თავისთავსაც არ გამოიტყუებს თეიმუხანა დასიდან და თავადვე კისრულობს პასუხისმგებლობას. „ჯავახი ხიზნები“ ერთგული „შაჰსეი ვახსეია“ (ასე უწოდებდნენ ტფილისში სპარსულთა რედაქტორ წყის, რომლის დროსაც მორწმუნენი თავიანთ თავსაც სცემდნენ — ზოგჯერ სისხლის დენამდე).

აღუქსანდრე ასაქიანი თვის წიგნში: „ძველი და ახალი მემკვიდრეობა“. მოგვითხრობს რომ, 1905 წელს ილიას მეთაურობით, გადაფუყვეტიათ ერ. დემ. პარტიის დაარსება, რადგან, როგორც ივეტორი ამბობს — ძველი მდგომარეობა და რღვეული იყო. ახლა მესამოციანეთა წინააღმდეგ ორგანიზაციულად და რაზმულად ძალებს იმართდნენ და მათგან ეროვნულ საქმის დასაცავად, ასევე ორგანიზებულად დაწესებულ ძალების დაპირისპირება იყო საქმით. შეუღგენიათ და დაუბეჭდნათ პარტიის პროგრამა და წესდება, მაგრამ საქმე არსებითად ამას ვერ გასცდა. ეს ცნობა დადასტურებული და დაუბეჭდბულია, ივანე ზურაბიშვილის ბიოგრაფიაში („კარგ ქართველთა ხსოვნისათვის“ პარიზი 1962), სიადნაო ვეტყობობს, რომ ილიას ამ საქმის მოგვარება და მისი გადოლა ახალგაზრდობისთვის დაუფრთხია და ვადრუტია. პარტია დაარსებულ და თავმჯდომარედ ივანე ზურაბიშვილი ყოფილა ერთხმად არჩეული. ა. ასათიანი ამბობს რომ, მესამოციანეთა გაჰაპირავებული თაობა ქუჩილი გიგანდით ბრძოლისათვის ვერ გამოადგებოდა, ამისათვის მათ შემდეგი თაობა ჰყავდათ აღზრდილი, მაგრამ ამ თაობის ნაწილი უკვე დაშორებულ იყო მათ რიგებს და ფედერალის ტათ დროშის ქვეშ იმრძოდნო. ხოლო რაც დარჩა, ისინიც სხვაგვარი მუშაობაში იყვნენ აღზრდილი და მისთან ერთად ვერც მიატოვებდნენ ეროვნულ დაწესებულებებს, რომელნიც რევოლუციურ ტალღების შემდეგ ირწმუნებს განიცდიდნენ. ახალგაზრდობა იდნე, უკვე ჩითრული იყო რევოლუციურ წრეების მიერო. ახლად ბრძოლაში ჩაბმა ასეთ პირობებში ვერ გამოადგება სხსუნდრე ნაყოფს,

ის მხოლოდ გადღიზიანებდა რევოლუციურ ფსიქოლოგიით შეპყრობილ წრეებს. ამის გამო მესამე-
ოცნაობა წრე, თვისი დაწესებულებებს უბრუნდება და იქ განადგომის ეროვნულ სჯქმის დატყვე-
ობა პატრონობის. ასე ვიგნხნის მთელ იმ სჯქმეს ა. ასათიანი. მასმასადამე: რევოლუციურ ფსიქოლო-
გიით შეპყრობილი წრეები" რომ არ გადღიზიანებდით, ქართული ნაციონალისტური ინტელიგენცია
თავის კულტურულ საქმიანობის დაბრუნდება და ამით დამკვაყოფილებულია.

ამასთან დაკავშირებით, ზედმეტად არ არის შემდეგი ცნობის მოყვანაც: ბატონმა გიორგი ქურუ-
ლმა— ეს იყო გერნობაში 1927 წელს— კერძო სატბრის დროს სწამს, რომ ცხრაასხუთიან ხანებში
ქართული ნაციონალისტების წრეები მარქსისტ-რევოლუციონერთა ტერორის ქვეშ იმყოფებოდნენ.
ზოგი მათგანი გაბრუნდა, თითქმის მათთანაც კი იყო. საერთოდ გაურკვეველ მდგომარეობა სუ-
ფედა, რადგან ამ ნაციონალისტთა უმეტესობა სამსახურში მოწყობილი ან სხვაგვარად ნივთიერად
უზრუნველყოფილი ხალხი იყო და ასეთი უშაბეკილება იქმნებოდა— რასაც რევოლუციური წრეე-
ბი კიდევ უფრო ადვილადღწენ— თითქო ეს ნივთიერად უზრუნველყოფილი ქართველობა რევოლუ-
ციის წინააღმდეგი და მგვის ტახტის ერთგული ყოფილიყო, რაც ცხადია სინამდვილეს არ შეეფერ-
ებოდა.

და მოხდენ წინაშეურის ტრეგედია! მოკლეს ილიასქართველის მოკვლის ზეპო გახსნილი იყო.
ეს აზრი მე არ შეკუთვნის. მიხეილ ჯავახიშვილს ილიას წერილის „ნუთუს“ საბატონთან მიუწერია:
„სეკონთველის აგონია წინაშეურში დაიწყო 1907 წელს ავგისტოში“.

ილიას მოკვლამ მთელი საქართველო შეძრა. ახლა მაინც დრო იყო გამოფხიზლებისა, მოქმედე-
ბისა. და მართლაც ბოთქო რაღაც შეიცვალა. წყარმოთქვა ცნობილი სიტყვა მიხეილ წერეთლისა.
ამ სიტყვის „სამაროვარში“ შეარქმევს და ასე უწოდებენ დღესაც.

... იტყვიან ... საქართველოს ერი, ღაჩარისწინადაცემული, გაბრწყინილი უბრძონობით, რომე-
ლმაც მხოლოდ დაპყროვა კაცობა სახე-ი ამ ერმა თვით მოკვლა თვისი საუკეთესო ძე და ყოვლად
უფლებონი უმსგავსნი და სულენი დაიბრუნა თავის ცხოვრების წინამძღოლებადო.... რას უნდა
მოელოდეს ადამიანი იმ ერისაგან, რომელსაც მონური სიღაღურ შეპაპარია, რომელიც, ეს სამე-
ღიწიანია გაპყრობის —. . . ძირს ჩვენი საკუთარი თავისუფლებათა... მე არ ვეგნხნებამე ამ წყარმო-
ბქმულ სიტყვებს — ილიას ხსოვნას „შურისძიება არ ეკადრება!“ კი ეკადრება! ამ სირცხვილს
მხოლოდ შურისძიებით გაიქმარწყვებო. შურისძიება მთელი ერისა იმ უმსგავსთა წინააღმდეგ,
რომელთაც დღეს მთელი საქართველო ძაძით შემოსეს და მთელ ქვეყანაში გაბიბიბრუეს, ერთადე-
რით საშუალება მთელი ერის გასამართლებლად, წინააღმდეგ შემთხვევაში, ჩვენ ყველანი დამნა-
შავენი ვიქნებით ილიას წინაშე! ყოველივე სხვა ერი ჩვენს აჯალს ამსებე ჩაიღწენდა. ჩვენი სირუ-
მე ჩვენი ჰუმანიტარი თვისების და დიდსულოვნების დამამტკიცებელი კი არ იქნება, არამედ —
ჩვენი სისუსტისა და გულგრალობისა“. მაგრამ მართო შურისძიებით არ უნდა დაეკვაყოფილდეთ
სხქება წერეთელმა. ჩვენ უნდა ყველამ ჩაიგინებოთ გულში ის მცნებაანი, რომელნიც ილიამ . . .
გვიჩვენებდა... სიყვარული ჩვენი მიწაწყობისა, სიყვარული საქართველოსი იმ განკვეთულ „საქა-
რთველისა“ და მისი შენახვა, რაიც ილიას აზრით უმთავრესი საშუალება ჩვენი ერის სიცოცხლისა
. . . რომლის უფლება არვის არ უნდა შევალახებინოთ, ისე როგორც ილია არვის აძლევდა ამის ნებას.
... რა არის ილიას ნაწინააღმდეგე. შევექმნათ ჩვენი ისეთი საზოგადოებრივი წრე—სადი და ნივთიერ-
ებლად ამაღლებული, რომელშიც შესაძლებელი აღარ იქნება ასეთი დანაშაული. . . მხოლოდ ეს დავიბე-
კვათივლება, ეს მოგზანს მოცხებულ ჩიჩქს...“

არა მოკვლამ ამ სიტყვის მოსმენას?
მრავალთ უწოდეს წინასწარმეტყველი ილიას. ჭჭრნა ამეში იგულისხმებოდა მისწველებელი, მო-
ციქული და სხვა ამგვარი ცნება. ხოლო ჭრის ილიას წმინდად მხატვრულ ნაწარმოებებშიც ზოგჯერ,
საოცარი წინასწარმეტყველება— საკუთარ თავის მიმართ:

იმ ხალხს, ვინც წერეთლის სიტყვა მოსმინა, კაცო ყჩაილიდან ამოღებულ ფრაზებით რომ მიმი-
ბრთს ვინმემ: „შენ იმ იდეტი, ამზობ იმ დროსა და ექამდინა მიუშვი მტერი, რო აცემინე მამა
ბებერი? მითხარ, დედალო, რას აკეთებდი, რას გუენზოდა გული იმ დროსა?.. ფუ შენს ნამუსსა,
მამაშვილობს... მამას ვიკლადენ არ ილდეტი ხმას... შენ ძამე ყჩაილად არ ვარგებულხარ, შენ
დედაპაყვდ დებადებულხარ“ო.

შეძობია თუ არა ამაზე უპასუხის: „ავერ ადვილად ნუ არცხვენ ჩემ ხმალს და იმის პატრონს
ნუ ეძობი მხედლობ... მიმინა ბატონი ხელთა სცემდა— როგორც ძალი ხორცსა ვიკლუქდი... მოკვილ“
რადღაც ხმა მიძახლებდა, მაგრამ როგორღაც თავს ვიმატარბდი, მაგრამ კი როცა წამომიქციეს და
მიხუტებულს როზე დამიკრეს... მიგვარდი თოფსა გამწარებულთა... და რო ჰყვიროდა „დაპკარ
დაპკარ“, მაშინ— ჩემ თოფსაც გამოიქცა და შეუწერია გულის ფიცარი... თავის თავის და
სხვის წამწყვედელსა“ო?

არა! სიტყვებლად დარჩენენ ეს სიტყვებს, რადგან ისინი მოქმედებდათ მოუწოდებლენ — ვის?
თეიმურაზთა საზოგადოებაში! არც ეს—არის მხოლოდ ჩემი აზრის არაბა: არაბა: არაბა: არაბა: არაბა:
თქმულ სიტყვებში, წერილის გარდა ყველა, შერიგებისა და თავშეკავებისაკენ მოუწოდებდა, არა-
მედ ილიას ქვრიუს ოლა გურამიშვილს მასთან დაახლოებულმა პირებმა, თხოვნა დააწერინეს ვე-
ნერად გუბერნატორის მიმართ— ილიას მკვლელებს სიკვდილით ნუ დასჯითო. აქ არათუ მკვლელობის
მორალურ პასუხისმგებია მიმართ შურისძიება გამორიცხული, არამედ თვით მკვლელობის ამსრუ-
ლებენიც კი მფარველობაშია აყვანილი, და აი რასა წერს მ. ჯავახიშვილი ამ ამზისა გამო თავის
ჩანაწერებში: „ეს წერილი თეიმურაზ ხევისთავებმა დააწერინესო“.

და თუ, აქვემოძღვე უბნებს კიდევ ვეჭვი ჰქონდა და „ჯაყოს ხიზნების“ ქვრადგმის გახსნაში ყოველი-
ნობდა, შიკრიტ ეს მინაწერი სტამბარისა ჯავახიშვილის მთელი ჩანაფიქრის ამოსაცნობად. და ოღონდ
ჩხვიძელსაც კარგად ამოუცნვია, როცა ამბობს: ოარი ათეული წელი მოანდომით ავტრობა ჯაყოს ხი-
ზნების წერისა. აქედან ჩვენ ნათლად ვხედავთ, თუ საიდან მოდის ჯავახიშვილისათვის „თეიმურ-
რახოზის“ სათავე ან — ავტორი ვისა გულისხმობს თეიმურაზზეში. მარტისიტებს ხომ არავითარი
კავშირი არა ჰქონიათ ილიან მეუღლესთან, მაშ ვერც რამეს უჩერებდნენ მას. ხოლო ამ მინაწერი-
დან ისიცა ჩანს, რომ ჯაყო მხოლოდ კომუნეზში არ არის. თუ ილიას სიცოცხლეში და მისი დაკრძა-
ვლის ხანაში თეიმურაზები არსებობდნენ, მაშ ჯაყომიც არსებულან. და ვინდა უნდა იყვნენ ისინი
თუ არ მაშინდელ თეიმურაზთა დამჯავახნენ და ასპარეზბიდან განმდევნენ? ხოლო რაც მარჯოს შე-
ვხება, მარჯო, ესე იგი ვანძი, მშვენიერება, იდეალი, სამშობლო, მოკლედ — საქართველო, ცხადია, მა-
შინაც იყო, ადრეც იყო და მუდამ იქნებოდა. მხოლოდ მისი მომცვლელი და დამცველი, უღირსნი და
შურტაცხეიფდენი სხვადასხვა ღარიში სხვადასხვა იგარინდა სხვადასხვანაირად იბიან.

მგონია ყოველი შემოღობული და ვადმოშლილი საკამაო ცხადსაყოფად იმისა, თუ რისა თქმა
მსურდა ჯავახიშვილს და რა გვითხროს. მაგრამ მან შრავალი რამ უთქმელად დატოვა ავტორიამ,
რომელმაც ასე სასტიკად დატოქსა უმოქმედობა (თეიმურაზზეში) და უდიდარი (კვაქები), რატომ
ცლექე ნაწარბოები არ შექმნინ, იმათ სამხილვლად და კიდევ უფრო მეტად გასაშავებლად, ვინც,
ჯავახიშვილის აზრით — ის ხომ უფლავია — აქტიური ესე იგი მოთვარნი ჰაყუბისმეგველნი არიან ჩვენ
თავს დატყბილ უმედურობისა? თუ ავტორი ასე უსატიკად ნაყრობა მშვენიერება, რომელთაც კარგი
მწყვესობა ვერ გასწიეს, რატომ მკლავზედაც არა სთქვა საკმელო? იტყვიან, მგელი მგელია, მა-
გრამ ამ შესთხვევაში მართლა მგლებთან ხომ არა გვქექს საქმე, არამედ დადინანებთან არმოვლთაც
მგლობა ვაგსწიეს. (სთვარა იგივე კაცინა ჩვენებრვე ხორციელბით) ეუხებება ფატმახ აფთახილის ქა-
ჯთა შესახებ).

პირველი შეხედვით, შესაძლოა ვიფიქროთ, რომ ამისი გაცემება ადვილი უნდა ყოფილიყო. ამისა-
თვის ხომ ვებრძობა, რომ ავტორს განვეთხარებოდა და დეცხბაც ის სურათი, რომელმაც ჯავახიშვილი
სხვე კარნახით კვაქის საშუალება მისცა გამანადგურებელი სიტყვები ეთქვა საქართველოს ხანმო-
კლე მმართველებზე: „არ იბრძვიან რაღაც თითონაც წითლებს არიან“ და ხაშინელი უმომცახილი:
„... მოი არამ ზადებუ, სალახანებო, ფარსევგენო. ორგუნოთ და ორბანო.“

მაგრამ ერთი, როცა ავტორი კვაქის პირით ამბობს, ხოლო სულ სხვა იქნებოდა თვითონ რომ
ეთქვა. ასეთი რამ ბრკ ივარგება — მრავალი მიზეზისა გამო. მაშინ ამის თქმა მოსახლდობის დიდ
ნაწილს დააბნელებდა და ერთსულდებობა გაიზარებოდა. იმიტომ რომ, თუცა და მარტისიტები მთელი
მეყვეანა გამოაფიხილა — რაღაც დაკარგულ თავისუფლებას ახლა კი ფასი მიადევა, მაგრამ მარ-
ტისის ნამდვილი მიზეზს ცოტანიდა ჰხედდნენ. გონებაში ჩაქვეთებული შხანი ჯე არ გამჭრალიყო.
მართლაც ძნელი ყოფილა ამგვარად მიღებულ შხამის გათქარწყლება. და აქ ამ მხრივ თვალაუხილ-
ვად გამორდა წუთისოფელს გამოხიზნულთა უმრავლესობადა ამგვარადვე წაყენდ ალბთა უკანასკ-
ნელი მოპკავენობაშიან კოწინ კიდევამედე ცოცხლობდა — ცელილებთა და მოვლენათა ახლო მომა-
ვლეში მოხდენისა. არც ვახიზნული მთავრობის იუროდელო უფლებით ძირის გამოთხარა იყო მოსა-
ლები და ასე ფიქრობდა თითო ჯავახიშვილის წრის საკმაო ნაწილი.

სხვა ვარაუდებაც არის მხედველობაში მისაღები: ნაშრომი, რომელიც ჯავახიშვილს ბრ დაუწე-
რი, მხოლოდ სამწლიან პერიოდს რომ შეხებოდა, . . . ეს ეტნობა ჯერ ხელთნებულ მოკვება სახა-
წლიან პერიოდისა, ოცდამე წლიან პერიოდისა და მარტისიტისა საქმიანობისა და მერმე უსამართლო-
ბა იქნებოდა, სწორედ ამ ხანის ნაყოფიანებანი ემხილები, რომლის ძროსაც ცოდვლებმა გამო-
სწორებტკ კი სცადეს — მაგრამ როგორც . . .

სინამდვილეში მარტის მთავარი ცოდვის ჩადენა ბევრად უადრეს, წარსულსაუკუნის ბოლო წლე-
ბში დიწყო. მაგრამ მთლიანად ამ პერიოდის მთი ნამოქმედარის უარყოფითად დახასიათება არ
შეიძლებოდა, რადგან ამ პერიოდის განმავლობაშირუსულ სოციალ დემოკრატთა პარტიაში მყოფმა
პროტექტმა ბოლშევიკებმა და მენშევიკებმა, ერთად და ხელისუფლებლობილად „ილგავეს“ მართლ
ეროვნულ სურის დასაცემად და გახანადგურებლად. და რომ მათი ამგვარი საქმიანობის შედეგად
მომხდარი ცლავ რუსთა ხელში ჩავარდნა საქართველოსი უხედურებათა, ამის თქმა ხომ არ შეი-
ძლებოდა. სინატერესია, რომ ქართველ ისტორიკოსებს მოუხეხებიათ და ამ პერიოდის შესახებ
თექმის დამაკმაყოფილებელი ცნობა შეუტანიათ 1958 წელს გამოცემულ ისტორიის, დამმარვე სა-
ხელმძღვანელოში. ავტორებია: ბერძენიშვილი, დონდუა, დეშმაძე, მელიქიშვილი მესხია და რატიანი.
წიგნი დასტაინიზაციის არეულ ღროს გამოიცა. ახლა იგი ხმარებდნენ ამოღებულია.

მოგვეყავს ამონაწერი: „ვახუთ იერიას“ ირავლიე შემოკრებილი ხალხუნებისა და გვიანდელი
თერგდალელულების პოლიტიკური შეხედულებანროგორც უკვე ითქვა, ამ ღროს უკვე დრომოქმული
განბა და დაგმობის, უკუდგების დროს იყო, მაგრამ წინანდელ მოღვაწეთა შეცდომებს რომ აკრი-
ტიკებდენ, შესაძებ დაისა“ უმრავლესობის წარმომადგენელთა ვერ ხელადვდენ მათი მოღვაწეობის
დადებით მხარეებს ვერძოდ: ნოუ ყორდანიან და მისმა ჩუქუტმა ვერ ვაიგო დიდი ქართველი მწე-
როლის, ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის გამოჩენილი ხელმძღვანელის ი. ჰავაგვიძის მო-
ღვაწეობის მნიშვნელობა და მის მცდარ პოლიტიკურ კონცეპციასთან კლასიკა შერაგვის ქადაგე-
ბა) ერთად ხელადებით უარსაქ მთელი მისი შემოქმედება, აგრეთვე მისი და მისი თანამოაზრე-
ების თავდადებული ბძოლა ქართველი ხალხის ეროვნული ინტერესების დასაცავად. შესაძებ დასაში
იმთავითვე შედიოდნენ. . . ე. ნინოშვილი, მ. ცხაპია, და ფ. მახარაძე. . . ისინი ყორდანისა ჯგუფს

კი არ ებრძოდნენარმედ მასთან შემარბივლობის ხაზს იტარებდნენ. ფ. მახარაძე თავის წერილში
 შში თიხონაძე სერიოზულ შეცდომებს უშვებდა და ილია ჭავჭავაძის მოღვაწეობას იმავე ველაბა-
 რული მარქსიზმის პოზიციიდან აკრიტიკებდა.

წიგნში ამ აზრების გათქმა, ცხადია, შემდეგი ხასიათის დასკვნის ხარჯზე ხდება :
 „ი. სტალინი „შესამე დასის“ შემადგენლობაში შევიდა 1898 წელს. მის ჯარად ამ დასის რევო-
 ლუციორ ბირთვში შედიოდნენ : ლ. კეპხოველი, ა. წულუკიძე, მ. ცხაკაია, პ. ჯაფარიძე და სხვები.
 ს. . . ი. სტალინი დაწესებული იქნა, კეპხოველი და სხვებმა განაძღვრებდნენ ლეზიანი ჩასცეს ნ. უო-
 დნიანის ჯგუფის ოპორტუნუზის . . . ბირთვში მხურვალედ დაუჭირა მხარი ქართველი ხალხის ერო-
 ვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობას“
 ამ ორ ციტატაში შორის, მხოლოდ პირველზე დაყრდნობით, თითქოს კიდევაც შეიძლება მარქ-
 სისტოა დამლუბებელ მუშაობის გადმოწმა, მაგრამ ციტატის მეორე ნახევარში გამოთქმული გე-
 მეორებაც ხომ აუცილებელია ისეთ საკითხზე წერისას საბჭოეთში. სხვა გვირად რომ ვთქვათ,
 ყველაფრის დაწინაურება შეიძლება რაც განსაკუთრებით ხდებოდა, თუ განვაცხადებთ რომ ყოველივე
 გამოცხადდა, ანდა ქვეყანა ბედნიერია. ვერაფერს ეს ჯაყოს ხიზნებში ნაწილობის გამოა კი არ
 იქნებოდაარამედ — სულ უნდა, მწერლის შეხედულების საწინააღმდეგო რამ.

ან, მწერლის კიდევ სხვა შორის მიმავალ აღგვირისათვის უნდა მივმართო და მოჭმელ პირე-
 ხად : მგლები, ტურები, ჭფთარი, მეღა, ცხვარი, შველი, მტრედი და მისთანანი უნდა გამოყვანა.
 ამასაც არ ამატებდნენ — მეთხებელზე უადრეს ჰპრტია მიხვდებოდა დღევანდელი აზრის რომანისა.

ზემოთ თეოდ ბექაშვილი, ლეზიანობის ჯავახიშვილის წერილის შესახებ, რომელსაც ძლიერ
 „ნეიტრალური“ სათაური აქვს, თათქო განყენებულ საკითხს შეეხებოდეს : „მასალები ლექციისათვის“
 მოგვყავს ანგარი : „მრავალად შეუშინებულეთ ჯანმრთელ ჯდამიანს ეჭვის ბაქტერიები, ჩაუნერგეთ
 მტკიცე რწმენა თავისი თავის არარაობისა... ეს აღქმისა სულელურად მოიშლებოდა დაავადლები...
 .. ამ სენს ჰქვია ნებისყოფის აბულია, ჰგვია განსაღი ვეჯეკი და ელოდება სიკვდილს. . . არა და-
 ემართა ამ აღმინან? თავისი თავის რწმენა დაკარგა. ფსიქოპათოლოგი კარგად იცნობს ამ სენს
 — ზოგჯერ მასიურს და მუდამ სახიფათოს, ამავე კანონს ემორჩილება ხალხიც ან მისი რომელიმე
 ნაწილი. თუ დაჯერეთ ხალხი, რომ მისი არც წინაპრები ვარგებულან... არც მისი შთამომავლობა
 შექმნის რასმეს თვალსაჩინოს, თუ გამოაცალეთ თავისი თავისვე რწმენა და მოუშალეთ იმედი
 ასეთი ხალხე წასულია.“

ეს სწორი უნდა განვიითარებია ავტორის და ეჩვენებინა თუ ვინ როდის და როგორ ან რაგვარი
 ბაქტერიები შეეშინებდა ქართველ ხალხს და რამაც გამოაჩინა, რომ „ასეთი ხალხი წასულია“.

ეს ბოლო ნაწილი წერათვის, სიდაე ლაპარაკია სავანე რომელიც მხოლოდ ვიარაულის საფრის
 ეკუთვნის, მგონი გამართლებულია იმით, რომ ჯავახიშვილი ამ თემას უმკვლად დამუშავებდა
 ამისი საშუალება რომ ჰქონოდა. და ძლიერი მწერალი როგორც იგი იყო, რომანის ფარგლებში
 შესაძლებელ ნაშრომს შექმნიდა. მაგრამ როგორი სიძლიერის რომინისტიკი არ იყოს ავტორი, რომ
 ამაინის ჩარჩო ვერასოდეს დაიტევს და არც შეფერება იმ უდიდეს ტრაგედიას, რომელიც ამ სა-
 უყუნის პირველ მეოთხედში საჭარბოვლოდ განიცადა. ასეთი ზომის ტრაგედიას ვერ მოერეოდა
 ვერც სოფოკლესი და ვერც კორნელის ნიქიერება. მხოლოდ შექმნათ თუ დაძლევა ამ თემას,
 და ამიტომ მე მგონია, რომ ეს პერიოდი ჩვენი ისტორიისა ოლტიერატურულ გზით, არც აბრადეს
 დაიძლევა დარსეულად. რატომ? იმიტომ რომ, ეს ჩემი პირადი აზრია, საქართველომ შეიძლება
 დაიბნელოს მთორე რუსთაველი, ვეა. წარმოშობა დანტე გოთფრე კი, მაგრამ შექსიარტი ჩვენივე ვერ
 დაიბნელოს. ამ ხასიათის და ბუნების არ აზრის ჩართული ვენია. მაგრამ თუ ლიტერატურულ ხე-
 მენიერება-კრიტიკულად შეისწავლიან და შეესა თუ თეთრს კუთვნილს მუშავებენ.

საკვირველ მოგვინათა შემცველია ჩვენი ქვეყნის მეტრამეტე საუკუნისა და მეოცის დასაწ-
 ყისი ობორბია. როგორც ცვლებადობა ბედისა და უბედობისა, გონიერებისა და უგონობისა,
 თავდადებისა და გულცივიობისა, სწორი გზით ერულისა და უკუღმართი გზის დაღებისა,
 სიმდიდრისა, ვეჯეკობისა და ლაჩრობისა, ერთგულობისა და დაღატობისა და ყოველივე ამასთან
 როგორც ამტანობა და მიიცი გამძლეობა ქართველი ხალხისა.

ყოველი ამ მოვლენათაგანი საკვირველი სიმხვეილით არის აღმუქვლი და საკვირველ ურთიერთ
 დაპირისპირებით ხასიათდება. პარადოქსებით სავსეა ჩვენი ახლო წარსულის ეს პერიოდი.
 ხოლო ყოველივე გუშემზარავ სურათით ბოლოვდება : ჩამოეშვა შავი ფარდა და მის უკან დარჩა
 ხანა შესაძლებელი ვერ შეძლებისა ან არ შეძლებისა . ჰგავს თითქოს : შეიღებმა თავიანთ მამას
 ყველი ვამოჭრეს და საყვარელი ტურფა დედა, მათი აღმზრდელი , მათი მშობელი, მოძალადე მტა-
 რეღეს ხასად მიჰგვარეს.

გასაგებია, რომ ასეთი ქვეყნის შვილიმა ბოტემს სთქვა :
 თუ საქართველოს, წმინდა გიორგი არის იღბალი
 კავნის ხელიც საქართველოს არის იღბალი . . .

მიხეილ ჭავთარაძე

თანამედროვე ადამიანი ისეთ დროში ცხოვრობს, როდესაც ტერორისტული მოქმედებანი უბრალოდ ყოველდღიურ ქრონიკად ზრის ქვეყნის და აღბათ ასე დიდფობს და აფასებს სომხ ტერორისტთა მოქმედებასაც თანამედროვე მკითხველი ჯანჯათისა თუ მასურებელი ტელევიზორისა გველა ქვეყანაში. მგვრამ ქართვებებისათვის ეს არ შეიძლება ასე იყოს. ყველაფერს რაც სომხურ საკითხის შეხება ჩვენ ისევე დაუფიქრებულ მოწმეთა თვალთ ვერ შევხვდეთ, როგორც ვერ შევძრეთ ვთქვით, სადღაღარის, ლიბანოს ან ირანის ამბებს. მრავალი ვარემოება გვიცარბანებს, რომ ამ საკითხის გულსსერი მივებყროთ, რადგან ყოველივე ეს ჩვენც ვგებებთ, თითქმის იმავე ხარისხით, როგორც ეს ებება თურქებს, რომელია წინააღმდეგაც მიმართულია ეს ტერორი.

სომხები ჩვენთვის უბრალო მუკობლები არ არიან. საქართველოს ვველა მრავალრიცხოვანი ბირთვი მთელ მსოფლიოში ვაღანტულ სომხური დასახრობისა. ამასთანავე არცერთ სხვა ქვეყნის მოსახლეობაში არა აქვთ სომხებს ისეთი ხვედრითი წონა, როგორიც — ჩვენში, რადგან ისინი ჩვენნი მოსახლეობის დიდად სავრძობ ნაწილს წარმოადგენენ პროცენტულად. მოკლედ, საქართველო ის ქვეყანაა, სადაც სომხური უმცირესობის მთავე პრობლემა არსებობს. ამასთან არ უნდა დავგვიწყვიტოთ ორბათსხუთისწლოვანი კონტაქტი ჩვენი ორი ხალხისა, დამოკიდებულება მტრული და მეგობრულიც, ქიშხითი მკვერთისათვის პოლიტიკურსა და კულტურულ ასპარეზზე და ბოლოს ორივეს მსავისი ზღვი: დავინიშნა და უცხო დამპყრობლის ხელში ჩავივრდა.

ამიტომია ბუნებრივი, რომ სომხეთის პრობლემა ჩვენ ძლიერ ახლო გვებება და ახვევ ძლიერ უნდაც. გავინტერესებდეს, რას მოასწავებს სომხები მიერ ნაწდრმობა ტერორი. აქვს ბუ არა მას რეალისტური მიზანი თუ მიზალი შეურისებელია. ვინ აწირავთ მის, ფართო სომხური რკები თუ „მოღაქს“ აყოლილი განვივიერებელი აბაღაზრდობა. ხომ არ ურგვია ამ სკქვეში არასომხთა ხელი. აი რამდენიმე, იმ სხვა მრავალ კითხვათგან, რომთნიც უნდა დავფსვთ ქართვებმა ჩვენ თქვს. ტერორისტულ აქტებთან დავაგვიმობრულ ჯანცხადებამგან, რომელთაც სომხთა სხვადასხვა ორგანიზაციის წარმომადგენლები აკეთებენ, უნდა დავისკენათ, რომ ღმ მოქმედების საბოლოო მიზანი უნდა იყოს, არც მეტი არც ნაკლები, იმ ტერიტორიას კვლავ დავაგებთ, რომელიც სომხური მოსახლეობის მიერ იყო წარსულში დავაგებული და სადაც ეს მოსახლეობა, ამოვლეთ სხვადასხვა დანდუენის შედეგად დღეს არ არსებობს, ჩვენ აქ ვერ ვილაბარავთ ამ საკითხის არც მორალურ არც უფლებრივ მხარეზე, რადგან როგორი მტკივნეულიც არ უნდა იყოს ეს ამბავი, ვერ მიიღებ წერსულს კეთთვის. მთავარი ის არის თუ რა რეალური შესაძლებლობა და მამასადამე ვარაუდის დრსებობა შეიძლება დავეშვათ, რომ ეს უზარმაზარი ტერიტორია — არაქსის ნაბირიდან ხველიაშუა ზღვიამდე — იქ დღეს მკვიდრად დამსხდარი თურქ მოსახლეობიდან დიცილოს და მის ნაცვლად სომხები დამსახდნენ.

ამ დანტახტურ გვემსთან დავევიმობრთ ბუნებუნებრივია, კაცს ებრავლთა მავალითი დიდდგეს თვალწინ. მართლაც რერ კიდევ გუწინ წარმოუდგენელი რამ მოხდა და ებრაული დიასპორა თავიანთ წინაპართა მიწაზე ბრუნდებდა. (ნუ დავივიწყებთ თუ რა ამბები ახლას თან ვმ დაბრუნებას — ამბები რომელიც თავსატებს სავნად ქვეყნთან კაცობრობისათვის) განა ასეთი „სასწაულები“ ასე ხშირად შეორდები, რამ იქვე გვერდით მთორე სსწაული მოხდეს?

ამ წერძლის შინაარსს უცხოეთში მყოფი სომხები, ვისაც ქართულ + სომხური ურთიერთობა იცენტრებს აღბათ ვაიციანდენ და ისეთი შობაბუქდილება რომ არ დარჩეს, თითქოს ჩვენ სომხეთათვის სურეთ გვეშურს და ამიტომ გვეუქვება ზოგი მათი პროექტის რეალიზება, განხილთ თუ როგორ ვუყრებთ ქართვებთან მსავას სურვილთა ჩვენთის აქრულების საკითხს და საკმაოდ ანალიტიკურ მავალითი მოთხვენთ ქართული რეალიზაციის.

თურქეთის ჩვენი ყოფილი მიწაწყლის სავრძობი ნაწილიც უკავია. ამ ჰდგვილიდან ქართული მოსახლეობა მთლიანად აქროლი არც არის. ამგვარად თურქეთში ნახევარ მილიონამდე ქართველობა სახლობს. ნაწილი თავითნ წინაპართა მიწაზეა, ნაწილი კი შიდა თურქეთშია ვადასახლებული. თაკიანთ წინაპართა მიწაწყალ და თავიანთი ძმები ქართველებსაც უფერათ. ქართველებსაც ღრ დაკავიანთ სურვილი მათი ყოფილი ტერიტორიის აღდგენისა, მავრამ ეს სურვილი რომ ტერორის სხიხთ ვამოვთქვას და იმედი გვქონდეს თითქოს ასეთი მოქმედება ჩვენს წადლს აფვისრდებს, ეს ჩვენთვის წარმოუდგენელია. და ეს მიუხედავად იმისა, რომ ყოფილი ქართული მიწაწყალი თურქეთის ბევრად უფრო უმნიშვნელია — შედარებით სიმცირისა, მწირი მთავარიანობისა და განაპირა მთებარეობისა გამო — ვიდრე ყოფილი სომხური მიწები, რომელთა დაკარგვა სრულიად შეეცვლის თურქეთის გეოგრაფიულ + პოლიტიკურ პარობებსა და მდგომარეობას.

მიუხერუნდეთ ებრაელთა მავალითა. ერთი შეხედვით თითქო სომხების და ებრაელთა საკითხებს შორის ისეთი ანალიზთა არსებობს, რომელიც შესაძლოა სომხეთათვის იმედის მომცემად ჩანდეს, რომ ისინიც ებრაელთა მსავასად თქვიანთ მიზანს მიადლევენ. : ორთავე ხალხ ბვერი რამა აქვს საერთო, როგორც თვისებებში ასევე გამოვლელ წარბელები. ებრაელები და სომხები, თანაბრად ვარიან ვაქრობა ადგილმეცემობის ნიშთი დაჯილდოებულნი. ორივეს საოცარი უნარი აქვს უცხოთა მიერ ასმილაციისათვის წინააღმდეგობისა. ორივეს აბსოლიტად განსაკუთრებული თავშეკავება, უცხოელბთან შეუღლებაში, თეთი ოჯახური ცხოვრებაც ორთავეთ ისე აქვთ მოგვრებული, რომ ამ რაღაც კანტური ელფერი ადგეს — კარბაკეტობისა და საკუთარი ნაბუქში შეხიზნეისა გამო. ორივეს საკუთარი ეროვნული სარწმუნეობა აქვს. ორივეს დიდი დევნა აქვს განცდილი და ორთავეს

მოსახლეობა ისეა გაფანტული, რომ საკუთარ ქვეყნის გარეთ იმდენივე ღრიან რამდენიც — შიგ.

მაგრამ მათ მდგომარეობათა შორის განსხვავება ისე დიდია, რომ ავი ყველა მსგავსებას აბიორ-
ლებს: შედარებულ ან შეიძლება ებრახელთა ფინანსიურ ძლიერებასთან, სომხება სიმდიდრესთან, არც მი-
ზანში ამოღებულ ტერიტორიათა დაკავების სიძველეები ზიანს შესადარნი. ებრაელები თითქმის უმბა-
ტრონი მხარეს დაეპატრონენ, რომელსაც ბევრი „პატრონი“ ჰყავდა მაგრამ აქცერთი — ნამდვილი, მა-
შინ როდესაც სომეხთა ყოფილ მიწებს, დიდი არმენიის ბუღის, ირაქიც რომ არ ჩავთვალოთ, საშინ-
ელი პატრონი ჰყავს. ებრაელებს საქმე აქვთ, განსხვავებულ ინტერესთა ქონე, მხვედრულად სუსტ
წარბულ სხებელმწიფოებთან, რომელთათვის პატივსიანი საკითხი ნაკლებად სასიცოცხლოა. ეს უფრო
არაბულ სოლიდარობის, პრესტიჟის, რელიგიის და სხვა ამგვართა საკითხია, დიდი არმენიის აღდგენა-
ში მოთხოვნის დამარცხებას და დამოქმედებას ახლო აღმოსავლეთის უძლიერეს სახელმწიფოს, რომლის მო-
სახლეობაც მსოფლიოს საუკეთესო შემორჩებად არის მიჩნეული.

და აქ ისმება კითხვა: ვისი იმედი აქვთ სომხებს? როგორი ავანტურულიც არ იყოს ხალხი, როგორაც
არ ხუჭობდნენ იგი რეალობაზე თვალს, მის მიერ დასახულ მიზნის მიღწევას რომ, მსოფლიო წონასწო-
რობის დარღვევა და ახლო აღმოსავლეთის პოლიტიკური გეოგრაფიის ახლად გამოჭრა სჭირდება, ეს ხომ
უდავოა. გარნა დღესდღეობით ორი სახელმწიფო შეიძლება ჩაითვალოს ასეთი ცვლილების მსურველად.
ესენი არიან სპერსეთი და რუსეთი. ხოლო ვინაიდან მრავალ მიზეზთა გამო ამ საქმის მოსახდენად
საბერძნეთზე დაყრდნობა გამორიცხებულია, დავარდნა მხოლოდ რუსეთია.

რუსეთის იმედი და მისი საბედრო ძალის, ჩვენ სასარგებლოდ გამოყენების ილუზია, განა სომეხ-
ებთან ერთად ჩვენც არა ვეჭვობთ? ორასმა წელმა ვაღწიე მის აქვთ. რამდენი ვაჭრობა და სიმწი-
კი ვიკავებთ, რამდენი სოფის მოტყუება! კიდევ ვერაფერი ვისწავლეთ? კავასისი ხალხთა ერთობის
შეუტყუებლობამ არ გამოგვაცალა ხელიდან რუსეთის ჩვეოლუციის დროს, კარს მომდგარი ბედნიერი
შემთხვევა, როცა ჩვენგან სამხრეთით და ჩრდილოეთით ორი ძლიერი დამპყრობელი ერთდროულად წა-
იდა და ბედი ვეჭვობს: „აბა თავს უშველით“? მაშინ აღდგინდება თურქულ ნათესაობაზე
ფიქრმა გაიტაცა, სომხებს დიდი არმენიის მირაჟი წარმოუღდა თვალწინ, ქართველებმა კი ჯერ რუსე-
თის დემოკრატიის დაბადების უცდეს და მოღიბარ დემოკრატ ბავშვს ნაცვლად ლოკებინი ქაჯი
რო დაიბადა, ახლა მეორე ინტერნაციონალზე დაიწყეს ლოკი, რაც იმით დასრულდა, რომ იმ ლოკი-
ანმა ქაჯმა „შეგვარიგა“ ყველანი. ნუთუ იგივე უნდა გამოვრდეს?

დავუშვათ მზხად ასეთი რამ და მცირე აზიის ან ნიჭის რუსები დაეპატრონენ. რომელ აღებ-მიცე-
მობაზე დაყრდნობით, რომელ ყნაქროშით შეიძლება ვითქვითო, რომ რუსეთი ახლად შევიდნენ მხარეთა
სომხებს გააბატონებს. ესე იგი სომეხთა სიყვარულით მოახდენს ყოველივეს, რაც ასეთი საქმის გასათ-
კეთებლად არის საჭირო. რაში ვაშთაღებება რუსებს დასავლეთში გადმართული, დასავლურ შეგნებით
„მოწამლული“ სომხური დიასპორა. — იმ მიზნების მისაღწევად, რმდენიც ასეთ საქმეს უთუოდ უნდა
ქონდეს. ეს მიზანი ახლო აღმოსავლეთის დაპყრობაა. დაპყრობა არაბულ ქვეყნებისა. ისრაელის ჩათვ-
ლით, სომხების გულისათვის გადაიკიდებს რუსეთი თურქებს, რომელიც მოდგმაც საბჭოეთის მთელ სა-
ბუნთ საზღვრის გასწვრივ მოსახლეობს, უწყვეტ ხაზად, მანჯურისიდან მოყოლებული ცენტრალური აზია,
კასპიის ზღვისპირეთი და ორივე აფრიკაიანი (საბჭოთა და ირანული)? როგორ გაუშვებენ ხელთან
ცბიერი რუსები თურქულ, პრიმიტიულ, დისტაბილურ, გამძლე მეომარ ხალხის გამოყენების შესაძლე-
ლობას?

(გაიხსენეთ კონსტანტინოპოლის ბედი. რატომ არ დაუბრუნეს მოკავშირეებმა ბერძენებს მათი სა-
ტახტო ქალაქი. ეს ხომ ნახევრად გაკეთებული იყო, სამართალითადაც იქნებოდა, თურქებიც დამარც-
ხებულია ბანაკში იყვნენ, „ვერობული“ საქმეც იქნებოდა. ეს იმითმ არ მოხდა, რომ ასეთ საკითხე-
ში, ჯერ ანგარიში მიიღება მხედველობაში და მერმე — სამართალი და უფლება).

რუსებისათვის სულ მცირე მომხრებულ პროპაგანდის გაწვევაც საკმარისია, რომ თურქებს, მცო-
რე აზიისში ბატონობის, ძველი მაგარა სრულიადაც არ გამჭრალი, პრეტენზიები გაუფიქრონ. და ასეთი
პროპაგანდის გაწვევა კადრები ხომ რუსებს უღევდა ჰყავს, მის ტერიტორიაზე მოსახლე თურქული რა-
სის ხალხთაგან გამოყვანილ დაგეშულ „დიელოვთა“ სახით. რისი შეფავაზება შეუძლიათ სომხებს ნა-
ცვლად ყოველი ამისა, რუსთათვის არათუ არავითარი ფასი არა აქვს სომხეთა ბურჟუაზიულ ან ინტე-
ლიტურული წრედან გამოსულ იდეალისტებს, არამედ ისინი საშინაორობასაც კი წარმოადგენენ კომუ-
ნისტებისათვის, რადგან საბოლოო გამში მათ არ უერთგულებენ. საერთოდ კომუნისტებს სრულიად არ
უყვარია ტერიტორიის უნარი მქონე იდეალისტები. ასეთ ხალხს თვლიან ისინი ყველაზე საშინლად მათი
ბატონობისათვის. ამიტომ იყო, რომ მათ ხელისუფლების აღმოსაზრდად მოსპვეს, ჯერ კიდევ უღანსაშ-
ული სოც. რევოლუციონერები — მიუხედავად მათთან დიდ დიელოვითარ სიახლოვისა, იმითმ მო-
სპვეს, რომ იმთ თვალდენენ ყველაზე საშინლად მოწინააღმდეგეებად.

ყოველი თქმულის შემდეგ, რაც ფინტაზიისა და ფიქციის სფეროში ვიმყოფებით, წარმოვიდინებო-
რამ ამჯერად ჩრდილოეთიდან, მოგვევლინა ახალი მკაცრობა. ესე იგი დადგა ხანა ახალი ელინიზმი-
სა. იქნებ ამასაც მოსაწყვებდეს, რომ „ელინიზმი“ და „ელინიზმი“ ერთმანეთის ანაგრაამებია. ნუ შე-
გვაშფოთებს თუ საკვებად აღენიზმი ერთ ზედმეტ ასოს, ნარს შეიცავს. ეს ასეა ნ, ნეოს ანუ ახალს
უნდა იმნიშნავდეს. მასასადავამ ელინიზმი ნეო ელინიზმი ყოფილა. და აი ამ ახალი მკაცრობის გე-
ნია ამ ახალი წესრიგი დაამყარა წინა აზიაში. შემდეგ ეს სლავი ბლექსანდრე, მისი სეხნის მიზამდით,
მოკლე ხანში გარდაიცვალა და მისი იმპერიის ნანგრევებზე ახალმა არტაქსანსამ ან ტაგრანამ, დიდი
არმენია აღადგინეს. ქართველებს არაფერი საწინააღმდეგო არ უნდა ვეჭვონდეს ასეთი პერსპექტივისა.
თუმიცა ჩვენთვის არც მინცვადამინც სიამო ამბები შემოუნახავს ისტორიას: მაშინ იმ დღემაც არმე-

ნამ თავის სიდიდე საკმარისად არ ჩაითვალა და იბერიისა და კოლხეთის საკმაოდ მნიშვნელოვნად მიწაწყალი ჩამოაქრა. მაგრამ ეს იყო მამინი, იმ დროში არც აქანური პრინციპი იყო ცნობილი, არც ჭრმენების ასიათასები ჰყავდა საქართველოს ბინებში, მაშინ მორიდებაც ზედმეტი იქნებოდა. ასე რომ, თუ სომხები კვლავ ამ მიწების განმანაწილებლად მოკვდებიდნენ, იმდროს ჩვენგან წინა-რომევე მიწებს ახლა თურქებს თუ წარათმევენ, აღბათ ჩვენ დაგვიბარებებენ. ამის იმედი იმიტომ უნდა გვჭონდეს, რომ ტაო - კლარჯეთისა და ლაზეთის უმისილდეც დიდი ტერიტორია ექნებოდა დასახლებულად და ისიც მოსაძიებელია, რომ ჩვენში შემოხიზნულ სომხების ნაწილს მინიმალურად წაიკვეთა - თუ ვგულის არს. რაც შეეხება ზღვაზე გასასვლელ გზას, იმედია ახლა უჩვენოდაც იბერიის მას და ხელმეორედ არ მოგვთხოვენ მესხეთისა და აჭარაზე დამკვირვებელი ექსტერიტორიალური კორილიონის დათმობას, ნათუბამდე რკინისგზის მისაკვანად, ზოგორც პირველი ომის შემდეგ მოგვთხოვეს. (ცხლეც ერთ-ერთი მიზეზი იყო იმისა, რომ მოკავშირეებმა ჩვენ საქმეზე ხელი ჩაიჭინეს), ახლა მათ შეეძლებათ სამხრეთ - აღმოსავლეთიდან მოგვინ შეე ზღვას. და თურქთა აქაც ყოველი ქართველთა მიწები, მაგრამ ამას ჩვენ მათ არ შევედებებით.

ყოველივე ეს, ცხადია, ოცნებებზე დაშვებული ოცნებებია და ავტორის მიერ შესაძლოდ მიჩნეული მოგვარებებია, ასევე უსაძიებელი, მხოლოდ დაშვებული ვარაუბრებია, თორემ რაეთიარის საწარმუნო საბუნთი არ არსებობს დამტკიცით, რომ სომხები ჩვენ მიმართ საქმეს ასე მოაკვარებენ. ნათქვამია მად ჭამაში მოღისა, მაგრამ ეს სომხებზე ვერ ითქმის. მადა მათ ჭამის დაწევაშიც უხვი აქვთ ამ მხრივ ისინი დემრთს არ დაუტეია.

ეს პასივად წყურთისა რომელიც ფიქციის ხარისხით არის მოტანილი, მრავალ სომხების გონებაში სრულიადაც არ არის დამტკიცებული. ამგვარ რამე ვაიგონებთ სრული გონებით მსაჯ, ყოველ მხრივ ნორმალურ სომხებთან - როცა გულს გახსნიან.

ამ სომხებში ქართველებს შეარქვეს „ვიც - ვრაცო“. იქნებ ჩვენ ზოგი მხრივ მართლაც ვიმსახურებთ ამ ზედსახელს და იქნებ იგი მხედრობის იყოს ჩვენ მიმართ. მაგრამ ჩვენ რომ სომხები უადრესად ანგარიშიან ხალხად მიგვაჩინა და დიდ ბრძობასაც ეკუთვნებოდა მათ, იქნებ ვცდებოდეთ. აქ ამოღობიანი ბრძობა იგულისხმება. ვინც სომხეთის ისტორიას თვალს გადაავლევს, შეიძლება იღიქროს, რომ ამ ხალხმა, რომელმაც ასე კარგად იცის სახლებშიცემა საქონლის ფასი და მახანდა, ასევე კარგად როდი იცის საკუთარი სისხლის ფასი. აქ ცხადია, პირველი მსოფლიო ომის დასასრულს მომხდარი ტრაგედია არ იგულისხმება. გქ ლაპარაკია სომხეთის მთელ ისტორიის მანძილზე მომხდარ მძიმეთა შესახებ, რომელმაც უაღრესად სისხლი დაღვარა სომხები ხალხისა - ზოგჯერ ცული ანგარიშისა, ზოგჯერ ცული მეზობლობისა ვაში. მაგრამ ისიც მართალია, რომ ეს არასომხის მსჯელობა და სხვის ტკივილს ვინ ვაიგებს, ძნელია სხვის კანში ჩაჯდობა.

მაგრამ ყოველ ხალხს თავისი, ისტორიის ფილოსოფია აქვს. ერთმა ქართველმა პოეტმა თქვა : „ბევრი მოსულან ბევრნი წასულან, კვლავ ბევრნი მოვლენ და წაივლენ კვლავ, მხოლოდ ქართველი არსად წასულა, მხოლოდ ქართველი არსად არ წაივა“. ამას ვერ დაწერდა სომხები პოეტი, რადგან სომხეთის მთელი ისტორია სვლად და სვლად.

უძველესი კვლევა საერთოდ სომხთა არსებობისა, ტიგრ - ელრატის წაითხვევიდან სადღაც სამხრეთ-აღმოსავლეთ მდებარე „სომხას“ ქვეყანაში ჩანს. მაშინ მათგან ჩრდილოეთით მხოლოდ ურარტელები და ქართული ტომები ბინადრობდნენ. სომხეთთან უშუალო კონტაქტში მყოფ, მაშინდელ ქართულ ტომის ლტოლვილებს, სომხთაგან შეგვიწოდებულთ, უნდა შემეტირებინათ ქართულ ენაში სახეწოდება სომხები. მართკ ქართველები უწოდებენ მათ ამ სახელს, იქედან მომდინარეობს სომხეთა წდგილგადასაცვლება ჩრდილოეთისაკენ. და როდესაც მათ ურარტელთა ასიმილიცია მოახდინეს, ცხადია, ურარტელთა დასავლეთით და ჩრდილო - დასავლეთით მცხოვრები მრავალი პატარა თუ დიდი ქართული ტომიც ჩაყალბეს და ვინც ადგილებზე დარჩა გაასომხეს. და ეს ქართული შენაძენი იმდენად დიდი უნდა ყოფილიყო, რომ ნათემეტირებებმა აზრი გამოთქვეს : თანამედროვე სომხურის ისეთი სახე აქვს, თითქმის კვაკასიურ ენაზე მოღაბრაჟა ხალხს, ინდოევროპული ენა შევევისებნისო. ამიტომ იმ სისხლში რომელიც სომხებმა ხალხმა ასე მრავლად ჰღვარა, ბევრი ქართული სისხლიც ურგვია.

ასე მოვალწით ჩვენს ხანაში და მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისის სომხური ექსპანსიის ჩვენს მიმართულებით . ყოველ თუ ხლანდელ ქართულ მიწაწყალზე სვლას, უკვე გაღალატული ჰქონდა მტკვარ - არაქსის წყალთამყოფი ისმალელები და ტფილისისაკენ დაქანებული მთების კალთებით იწყეს ჩამოსვლა.

ერთი წუთით უკუვივლით : არც ერთი შემთხვევა არ არის აღნიშნული სომხურ ისტორიაში, ქართველთა მიერ სომხების ელეთისა, ხოლო შეზღუდებული სურათი კი არაერთია დახატული თვით სომხებ ისტორიკოსთა მიერ - კვებით მოთხრობილიც კი.

სომხებს თავიანთ ისტორიის მანძილზე მრავალი დედაქალაქი ჰქონიათ, მათი მხოლოდ სახელებია ახლა ცნობილი. მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისში მათი დედაქალაქი, მაშინ უნიშვნელო „დიმიტრიპოლი“ ცენტრი, ერეკლე მეორის მოხარკე სახანოს ქალაქი, ერევანი იყო. სომხები თითქმის მას დედაქალაქად არცა თვალდენო, მათ მიერ დასახლებულ ქართულ პროვინციიდან სულ ახლო მდებარე საქართველოს დედაქალაქ ტფილისში მოიკვლიათ თავიანთი კულტურული, ეროვნული პოლიტიკური და ეკონომიური ცენტრისა. საქმე იქამდე მივიდა, რომ მათ ურარტელთა და მცხეთის პოლიტიკური ცენტრის სომხური ქალაქად იყო აღნიშნული.

როდესაც საქართველოდ დამოუკიდებლობა გამოაცხადა, სომხებმა თვალები გამოიფშენინეს და გაკვირვებულნი კი იყვნენ როცა მიხედნენ, რომ სხვის საზღვარში კვერცხების გამოჩენვა, ყოველთვის

სარფიანი საქმე არ ყოფილა. იყო წუწუნი: ამდენი რამ ავამყენეთ. იმას კი ივიწყებდნენ, რომ ასამყენებელი ფული სხვა მხრიდან კი არ მოუტანიათ, არამედ ადგილზევე მოგვს. ამასობაში ერთი თვის ბატეხაც მოასწრეს. ომის მიზანი ის იყო, რომ აუ ტვილისს ვერ წაგვიართმევდნენ, მათი საზღვარი მაინც ისე ახლო ვაღმტოვანათ, რომ ხელით ვამსროლოდ ქვეთაც შესაძლო ყოფილიყო ქალაქის მინების ჩამტვრევა. და როგორი იყო ქართველთა რეაქცია ამაზე? ქართველები ბრანსაც კი არ ამდგავდნენ. მხოლოდ გაცივრებები ეკითხებოდნენ სომეხებს: გიჟ ვრატლები ჩვენა ვართ თუ არ თქვენა ხართ თქვე მჭრთლა ვიყავო! ე არ ჩინდნენოთ. და ცხადია, არცერთ ქართველს აზრადაც არ მოსულა სომხურ დუნქების ფანჯრების ჩამტვრევა. (დე სომეხებმა წარმოიდგინონ, ასეთი რამ თუ-რატების მიმართ კი არა ადგრბაიჯანელთა მიმართ რომ ექნათ, სომხურ მოსახლეობას რა მოუვიდოდა). შემდეგ ასეთმა „სტბილმა“ მეზობლობამ ის მოგვიტანა, რომ ყველანი ვაგვისაბჭოეს, ვავისენოთ, რომ საქართველოს ვასაბჭოებაც მათი აქტიური მონაწილეობით მოხდა. მაგრამ რუსების მოსვლის მიუხედავად, საქართველო რა საქართველოდ დარჩა, ახლა კი იკადრეს დაშეცანაშენაში, მშენებლობაში, როგორც ისინი არიან, თავიანთი ერგვანი მშვენიერ ქალაქად აქციეს და მათი კულტურის შესაფერ დაწესებულებებით აღჭურვეს. რაც შეეხება ტვილისში გამოჩეკილ წიფილებს, ყველას ხომ ვერც წაიყვანდნენ, სხვისი საბუღარის მთლიანად დაღლა მათ არც ჩვევიათ. საქართველო წაიყვანეს სხვები კი დასტვრეს. იყვენენ, კარგად არიან, თანაც ვინ იცისო . . .

ერგვანთან ერთდროულად სომხეთიც შენდებოდა. ისე ჩანდა თითქო თავიანთი ზატარა, მაგრამ საკუთარი ქვეყნის მოვლით დაკმაყოფილდნენ და მთელი ენერგიათ საკუთარ ზუღეს იშვედნენო. ნახევარ საუკუნეზე მეტმა ჯანვლო მას შემდეგ და გაცივრებულნი გტყობილობთ სტატისტიკური ცნობებიდან, რომ თურმე აფხაზეთში ახლად დაბუღებულ სომეხთა რიცხვი, აფხაზ მოსახლეობის რიცხვი გაუტოლდა!

სომეხები უჭკუო და უგრძნობლები არ არიან. ამიტომ შეგვიძლია მათ ვუთხარათ: ზღვიანთი თავი წარმოიდგინონ ჩვენ ალაგზე, კარგად დაფიქრდნენ და თუ ნამუსი ნებას მისცემს სთქვენ-ქართველებს სომეხები არ უყვართ ცუდად გვეპყრობიანო. არა! ქართველებს ზოგი ნაკლი აქვთ და უნდა ჰქონდეთ, მაგრამ ცუდ მასპინძლობას სომეხები ჩვენ ვერ დაგვწყამებენ. სომეხებს მრავალი თვისება აქვთ და უნდა ჰქონდეთ, მაგრამ კარგ მეზობლობას ვერ დაიკევენინან, კარგი მეზობლობა კი უფრო საქირთა ვიდრე სომეხებსა ჰგონია. ავინცა მოყვარეს არ ეძებს, იგი თავისა მტერიათ სწამთ ქართველებს. სომეხებს კი თითქო წინააღმდეგი სწამთ.

მკითხველმა, ქართველმა თუ სომეხმა იქნებ კითხვა დასვას: მამ როგორღა უნდა გადაწყვედეს სომხური პრობლემა. ეს წერილი სომხური პრობლემის გადაწყვეტას — რომელსაც თანაბარი უფლებით, ქართული პრობლემაზე დიფქსებია — ეს წერილი არ ეკისრულობს. ავტორს მხოლოდ მსურდა მკითხველის წინაშე გადაშლა ამ პრობლემის ზოგიერთი მხარისა — როგორც მან ქართული თვლით დაინახა. ხოლო რაც გადაწყვეტას შეეხება, ამაზე დაუსრულებლად შეიძლება წერა და გონებრივი სპეკულაცია. საბოლოო ჯამში კი ასეთ პრობლემებს დრო და ცხოვრება სწყვეტს ხელში. ზოგჯერ კი გადაწყვეტლად სტოვეს ბოლოვს. და ამ „ბოლოს“ თარიღი არავინ უწყის. იქნებ არსებობენ ხალხები, რომელთაც თავიდანვე დაეკვებებათ გადაწყვეტ პრობლემისთან ჰქონდეთ საქმე. იქნებ ასეთ ჯგუფს ეკუთვნინან სომეხი და უზრაველები. ამ უკანასკნელთა პრობლემის სრული გასაწყვეტაც ხომ ისევე უჩინარია, როგორც უჩინარია დღე მათი ვაჩინისა.

მ . ქ .

ს ა მ გ ლ ო ვ ი ა რ ი

ნათესავ - მეგობართა მიმართ სამძიმრის თქმით ვაქვეყნებთ 1982 წ. აგვისტოდან გარდაცვლილთა სიას.
 ილია სელუქვაძე — დუბ. დუბ.; ირენ ფეოდოროვა ანთაძისა — ლევილი; ანა ფილი-შვილი წერეთლისა — ლევილი; ილია ჯაბადაგრი — აკაკი ჩიხლაძე — ლუარ. დუბ.; ირაკლი მენთე-შაშვილი — შ. შტატ.; ირაკლი მვედლიძე — მონამელი; მარიამ ზალდასტანიშვილისა — შ. შტ.; გიორგი თოხაძე — კლერმონ ფერან; რეი ზურაბიშვილისა — ლევილი; მიხეილ ხუნდაძე — ლევილი; გოგოშა გუგუქორი — ლევილი; საშოკო კარგარეთელი — ლევილი; დიკა კელია — ლევილი; საკა-შვილი სტანისლას — საფრანგეთი; მიმინოშვილი ბორის — ლევილი; ანი შავლაყაძე — საფრანგეთი.

დოკა კელიას ცხელკოთან იმავე სამარეში მიწას მიბარდა მისი შვილი მიხეილ კელიას ფერფლი

